

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՐԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԺԱ. ՏԱՐԻ 1937

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՐ

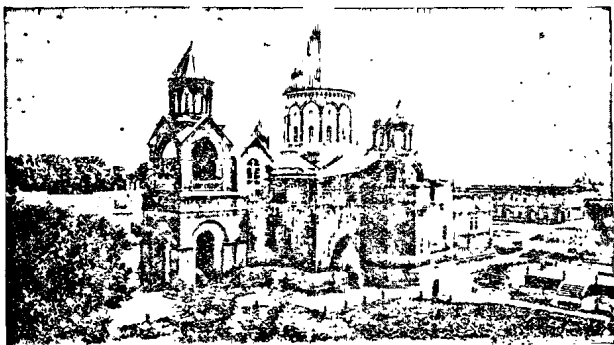
ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԺԱ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1937 — ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 10

ԿՆԻՔ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԽՈՐԷՆ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՄԱՆԵԼԻ ԿԱՄՈՔՆ
ԱՄՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՒԴԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՆԵԾԱՐ ԱԹՈՒՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵԼԵՑԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒԴԻԿԵ ԷԶՄԻԱՆԻ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԻ Տ. ՍԱՀԱԿ
Բ. ԿԱԹՈՒԴԻԿՈՍԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ, ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԱՌԱ-
ՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՒՈՅՆ Ս. ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԲ-
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ Կ. ՊՈԼՍՈՅ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲ-
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԳԵՐԱՊԱՏԻՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈ-
ՍԱՅ, ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ ԵՒ ՏԵՍԶԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵՒ ՈՒՂՂԱՓԱՌ
ԵԿԵԼԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ՈՒՆՏԻ ՀՈՎՈՒԱՅ
ԵՒ ՍՐԲԱՋՆԱԳՈՅՆ ՊԱՇՏՈՆԷԻՅ ՀԱՅ ՀԱՒԱՍԱՅՏԵԱԼ ՀՈՏԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ,
ՊԱՏԿԱՌԵԼԻ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ ԵՒ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒ-
ԹԵԱՆՅ ԹԵՄՈՐԷԻՅ ԸՆԴԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ԱՇԽԱՐՀՍ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՍ, ՈՂ-
ՋՈՅՆ ՅԻՍՈՒՍԱԿԱՆԻ ԵՒ ՍՐՏԱԲՈՒՂԵ, ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏԷՍ
ՀԱՆՈՒՐՅ ՀԱՅՈՅ ԵՒ ՅԱԹՈՒԿԱԼԷՍ ԱՌԱՋԻՆ ԼՈՒՍԱՒՈՐԶԱՅՆ ՄԵՐՈՅ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՅՆ ԹԱԴԷՈՍԻ ԵՒ ԲԱՐՈՒՂԻՄԷՈՍԻ ԵՒ ԲԱԶՄԵՐԱՆՅ

ՀՈՐՆ ՄԵՐՈՅ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՌԱՔԵԼԱՊՈՒՏԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ԵՒ ԵՐ-
ԿՐՈՐԴ ԼՈՒՍԱՌՈՐՁԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ:

ՇՆՈՐՀ, ՍԵՐ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ, ԱՍՈՒՍԱԾԱՅԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ ԵՐԿԵԱՅԻՆ ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՆԳԻՑԷ Ի ՎԵՐԱՅ ՁԵՐ, Ի ՎԵՐԱՅ ԱԶ-
ԳԻՍ ՀԱՅՈՅ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՍ:

Հիմունք Քրիստոնեական կրօնից, դաւանութեան հաւատոյ, խորհրդոց Ե-
կեղեցւոյ եւ կարգաց ձեռնադրութեան եղեալ են ապա՛հն ի վերայ սրբոյ
Աւետարանին Քրիստոսի, գործոց եւ քաղաքականց սրբոց առաքելոց, եւ ըս
նոցանէ սահմանադրութեամբ երկց տնտեսական ժողովոց, որք ի Նիկիա, ի
Կոստանդնուպոլիս եւ յԵփեսոս գումարեցան: Ի վերայ հիմանց եւ սահմանա-
դրութեանց այսոցիկ կառուցեալ են ամենայն եկեղեցիք ուղղափառաց, դոյզն
ինչ խտրաւ ընդ մէջ նոցա, եւ կան մնան անյեղիք եւ անդրդուելիք մինչեւ
ցայսօր ժամանակի, յորոց սակի եւ Սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց:

Այլ որ ինչ արտաքոյ սոցա են յօրինուածք եւ դրուագք Եկեղեցւոյ, այն
ամենայն առ սակաւ սակաւ կազմեցան յընթացս դարուց, ըս պիտոյից եւ
հանգամանաց մէն մի ազգային եկեղեցւոյ, ի ձեռն Եկեղեցական ժողովոց
միոյ միոյ ազգի, որպէս ժամք եւ կարգք աստուծապաշտութեան, երգեցողու-
թիւնք եւ աղօթք, տօնք եւ յիշատակք սրբոց, սահմանումն աւուրց պահոց եւ
ուսեաց, կարգ հասից եւ չհասից, յարգութիւն պատկերաց սրբոց, ծէսք օրի-
նութեան եւ ձեռնադրութեան, այլովք բազմօք հանդերձ, որք ըս բերմանց
յարափոփոխ ժամանակաց, փոփոխին եւ փոփոխելիք են տակաւ, որպէս
պահանջէն հարկ ժամանակին: Քանզի կենդանի Եկեղեցիք Քրիստոսի նոյն
ինն է բազմութիւն հաւատացելոց, որ գպէս իւր եւ զկարիս ի մասին հա-
ւատոյ՝ իննին գիտէ, եւ տօնին, հաւանութեամբ անդամոց նորին, օրինա-
ւոր կարգաւ, ըս սահմանելոյ Եկեղեցական ժողովոց:

Ըս սմին օրինակի եւ Եկեղեցի մեր սուրբ անդուստ ի սկզբանէ վարե-
ցաւ. հոգեբուրիս եւ շնորհալից վարդապետք եւ հայրապետք պայծառացուցին
եւ զարդարեցին զկարգ աստուծապաշտութեան աղօթիւք եւ երգովք հոգեւորօք,
սահմանեցին տօնս եւ հանդէսս Եկեղեցւոյ: Ըս բերման հարկի գումարէին
Եկեղեցական ժողովք յուխտ Եկեղեցւոյ եւ յաշխարհիկ դատուէ, առ ի իննել
զինդիրս կարեւորս զիրաց հաւատոյ, զիրաւանց եւ զպարտոց հոգեւոր պա-
տօնից, զամուսնութեանց եւ զամուսնալուծութեանց եւ զայլոց բազմաց: Ըս
այսմ կարգի եւ կարիք Եկեղեցւոյ համապալ յուշի էին երանաւորն հարց եւ
հովուապետաց Եկեղեցւոյ, որք կարգաւորեցին զամենայն ըս հանգամանաց
յուրաքանչիւր ժամանակի:

Բայց յեղափոխ դիպումք պատմականք, պատերազմունք եւ արեւանք,
որք կուռ զկնի միմեանց ի վերայ եկեալ խռովէին զաշխարհս մեր, եւ ի վեր-
ջին դարս բռնութիւնք իշխանութեանց որք տնտեսին ի վերայ մեր, խռնրդոսն
եղեն կանոնաւոր ընթացից գործոց Եկեղեցւոյ. վասն որոյ խափանեցան ժո-
ղովք Եկեղեցականք եւ խանգարեցան բազում ինչ ի կարգաց, ի սահմանելոցն
յառաջագոյն. մութան սովորութիւնք նորանորք, եւ առհասարակ խրթնացաւ
բարեգործութիւնք բնին:

Այլ ի ժամանակի աստ մերում, իբրեւ ըստ օրինաց խորհրդային Իսխանութեան անգասեալ է Պետութիւնն յեկեղեցւոյ, եւ չէ ինչ որ յայսմնէտ արգել դնիցէ ըստ կամաց հաւասացեալ հօտին ճնորինել զկարիս եկեղեցւոյ, խորհուրդ բարի ծագեաց ի Մայր Աթոռոյս, դեռ եւս առ կենդանութեամբ հոգեւոյս նախորդին մերոյ Տեառն Գլորգայ Ե. Հայրապետի, փոյթ յանձին ունել բուռն հարկանելոյ զբարեկարգութենէ զործոց եւ պաշտամանց եկեղեցւոյ ի ձեռն եկեղեցական ժողովոյն: Վասն որոյ իբրեւ գումարեցաւ եկեղեցական ժողովն ի սուրբ Էջմիածին յամին 1932, որով անարժանութիւնս Մեր կոչեցաւ յաթոռ Հայրապետական, Գերագոյն Հոգեւոր խորհուրդն զեկոյց ժողովոյն զբազմադիմի կարիս եկեղեցւոյ մերոյ, յորոց ի լուսն պէտք են նորոց սահմանադրութեանց Ազգային եկեղեցական ժողովոյն:

Ազգային եկեղեցական ժողովն հան եւ հաւան գտաւ առաջարկութեան Գերագոյն Հոգեւոր խորհրդոյն եւ յանձն արար նմին, ընդ Նախագահութեամբ Մերով, հրաւիրելով ի խորհրդակցութիւն եւ անձինս յաշխարհիկ դատուէ պատգամաւորացն՝ յօրինել զնախագիծ բարեկարգութեանց եւ փոփոխմանց ի պաշտամունս եկեղեցւոյ, ի Տօնացոցի եւ այլն, եւ առաւել զայն առ Շնորհազարդ Կաթողիկոսն Տանն Կիլիկիոյ, առ Ամենապատիւ Պատրիարքոն Հայոց Ս. Երուսաղեմի եւ Կոստանդնուպոլսոյ եւ առ համօրէն Առաջնորդս Թեմից, զի ուրի ուրով առեալ ի քնին զնախագիծն, մասուցանիցեն զկարծիս իւրեանց, զմիոյ միոյ մասանց նորա:

Ըստ այսմ հրահանգի Ազգային-եկեղեցական ժողովոյն, Գերագոյն Հոգեւոր խորհուրդն մեր՝ հանդերձ արամբք հմտօք կարգաց եկեղեցւոյ՝ յօրինեաց զայս ծրագիր բարեկարգութեանց եկեղեցւոյս մերոյ, զոր առաքեալ ընդ այսմ կոնդակի յորդոր կարգամբ առ լծակից եւ գործակից սիրելի եղբարսդ Մեր եւ որդիս, ուրի ուրով քննել զայն, խելամուտ լինելով ոգւոյ նօրին, եւ ի մտի եղեալ զօգուսն եկեղեցւոյ, զկարծիս ժողովրդեանն եւ զնամզամանս ժամանակի եւ զկարծիս իւրաքանչիւր առաքել առ հաւասարիմն եկեղեցւոյս մերոյ եւ Մայր Աթոռոյս, առ Ամենապատիւ Պատրիարքն Առաքելական Աթոռոյն Սրբոց Յակովբեանց Երուսաղեմի Տ. ԹՈՐԳՈՄ ՍՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, որպէս առ ներկայացուցիչ Մեր ի Սփիւռս եւ դեկալար գործոյս. որոյ ժողովեալ զամենայն դիտողութիւնս ի տեղեաց տեղեաց՝ զողջն հասուցէ ի ձեռս Մեր, եղբակացութեամբ իւրով վասն վախճանական խմբագրութեան ծրագրին:

Զէ ինչ անդէպ եթէ, զոյց ընդ Առաջնորդս եւ խորհուրդս թեմից, ի գործ քննութեան այսր ծրագրի զբաղնուցուն եւ արք աշխարհիկ, սիրով եկեղեցւոյ եւ նախանձաւորք բարեկարգեան նորին:

Յուսամք թէ Առաջնորդք թեմից, հոգեւոր հովիւք, քահանայք, առաջաւորք ազգիս, Թեմական Երեսփոխանական ժողովք եւ Կեդրոնական Վարչութիւնք սրբութեամբ կատարեցեն զպարտիս իւրեանց. առաւել եւս յուսամք եթէ գերազաս աթոռակալն Նուիրապետութեան Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ՝ սիրելի լծակից եղբարք Մեր, Շնորհազարդ Տ. Սանակ կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ եւ Ամենապատիւ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս, փորձառու եւ իմաստուն խորհրդովք իւրեանց սասար լիցին ըստ ամենայնի լծակից եղբօր եւ Ներկայացուցչի Մերում ի Սփիւռս՝ Պատրիարքի Առաքելական Աթո-

ռոյն Սրբոց Յակովբեանց Երուսաղեմի՝ Ամենապատիւ Տ. Քորգով Արքեպիսկոպոսի, արչիմաուռել զպատեօմն յանդասանի ընդհանուր Եկեղեցւոյս:

Օրհնելով զձեզ զամենեսեանց՝ մաղթեմ ի Տեառնէ զօրացուցանել եւ արիացուցանել զՁեզ առ ի կատարել, ըստ սրբալան կոչման Ձերում, զպարտիս Ձեր առ Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցին, առ Ազգն մեր տառապեալ եւ առ Հայրենիս մեր:

Ողջ լերուք, զօրացեալ շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ, Ամէն:

Ի 1-ն Օգոստոսի 1937 ամի

Ըստ Տումարիս ՌՅԶԷ

Ի Հայրապետութեան Մերում Ն. ամի
յՊրորատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի
Թ. 417

ԽՈՐԷՆ Ա.

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԱՐՔ ԵՒ ԿԱՅՈՒՂԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Այս պատենն համաձայն է ամենայն մտամարք իսկականի Սրբապառ Կոնգրակի Ն. Ս. Ռոմբեան, յարմ եւ իմն իւրով ձեռամբ կամրադեղիս ստորագրեալ է ըստ վերնոյն:

յ13 Սեպտ.ի 1937, Երուսաղեմ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՍՐԲԱՏԱՌ ԿՈՆԴԱԿԻՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԸ

«Քրիստոնեական կրօնի, հաւատոյ դաւանութեան, Եկեղեցւոյ խորհուրդներուն եւ ձեռնադրութեան կարգին հիմունքները տարակոյս չկայ թէ դրուած են Քրիստոսի Աւետարանին, Սրբազան Առաքելոց գործերուն եւ քաղաքականութեան, եւ անոնցմէ սահմանուած սկզբունքներու համեմատ կատարուած երեք տեսչական ժողովներուն վրայ, որոնք զուարուեցան Նիկիայ, Կ. Պոլիս եւ Սփսոս: Բոլոր ուղղափառ Եկեղեցիները, որոնց կարգին նաեւ Հայաստանեայց մեր Սուրբ Եկեղեցին, իրարու մէջ պզտիկ տարբերութիւններով՝ մինչեւ ցայսօր անյիշի եւ անգրգուելի մնացած, կառուցուած են այդ հիմքերուն եւ օրհնութեան վրայ:

Իսկ ամոնցմէ դուրս ինչ որ կայ իբրեւ յօրինուածք եւ դրուագներ Եկեղեցւոյ, այդ ամէնը հետզհետէ կազմուեցաւ դարերու ընթացին՝ մէկ մի ազգի Եկեղեցւոյ պէտքերուն եւ հանգամանքներուն համեմատ, ամէն մէկ ազգի Եկեղեցական ժողովներուն միջոցաւ: Ինչպէս առանձնապէս կանխարգ, երկնցողութիւնները, արքայները, տոբները, սուրբերու յիշատակները, պահի եւ ուսման սահմանները, հասի եւ չհասի կանոնը, սրբոց պատկերներու յարգութիւնը, օրհնութեան եւ ձեռնադրութեան ձեւերը, եւայլն, եւայլն, որոնք յաւաքօրին ժամանակաց բերմունքին համեմատ կը փոփոխուին եւ պիտի փոփոխուին հետզհետէ, ինչպէս որ կը պահանջէ ժամանակին հարկը: Որովհետեւ Քրիստոսի Եկեղեցին նոյն ինն հաւասարակներուն բազմութիւնն է, որ իր հաւատքին վերաբերեալ պէտքն ու կարիքը իննման գիտէ եւ կը տօնէ՝ Եկեղեցական ժողովներէ սահմանուած ինն համեմատ:

Մեր Սուրբ Եկեղեցին եւս այս կերպով վարակեալ սկիզբէն ի վեր. հոգեբուղիս եւ տնտեսաւոր վարդապետներ եւ հայրապետներ պայծառացուցին եւ զարդարեցին առանձնապէս կարգը արքայներով եւ հոգեւոր երգերով, Եկեղեցական տոբներ եւ հանդէսներ սահմանեցին: Հարկ ներկայացած ասեմ Եկեղեցական ժողովներ կը զուարուէին Եկեղեցականներէ եւ աշխարհականներէ բաղկացած, հաւատքի եւ հոգեւոր պատեօնի իրաւունց եւ պարտուց, ամուսնութեանց եւ ամուսնալուծութեանց վերաբերեալ խնդիրները բնական համար: Ըստ այսմ, Եկեղեցւոյ կարիքները միշտ յուշ ունեցած են այսինքն իրենց միտքն բնաւ չեն հեռացուցած մեր երանաւնորհ Հայրերն ու Հովուապետները, որոնք ամէն բան կարգաւորեցին իւրաքանչիւր ժամանակի հանգամանքներուն համեմատ:

Բայց պատմական յեղափոխ դիպուածներ, պատերազմներ եւ արեւաւմեցիներ, որոնք իրարու յաշորդեցին շարունակ, կը խռովէին մեր երկիրը, ու վերջին դարերուն եւս բռնութիւնները այն իշխանութիւններուն որոնք մեր վրայ կը սրէին՝ խոչընդոտ եղան Ն. կեղեցւոյ գործերու կանոնաւոր ընթացիքն, ուստի եւ խափանուեցան եկեղեցական ժողովները, խանդարուեցան շատ կարգեր, որոնք յառաջագոյն սահմանուած էին, նորաճող սոցիալիստները մուծուեցան եւ առհասարակ խրթնացաւ բեմին բարեգաղութիւնը:

Իսկ այս մեր ժամանակին մէջ, երբ հոռիդային իշխանութեան օրէնքին համեմատ Պետրիւնը անջատուեցաւ եկեղեցիէն, եւ այլ եւս չկայ բան մը որ արգիլէ այսուհետեւ հաւատացեալ հօտին կամքին համեմատ սնորհելէ եկեղեցիին կարիքները, բարի խորհուրդ մը ծագեցաւ Մայր Աթոռի մէջ, երբ դեռ ի կեանս էր մեր հոգեւոյն նախորդը՝ Տէր Գեորգ Ն. Հայրապետ, ջանալու ձեռնարկել եկեղեցւոյ գործերու եւ պատշաճութիւնք բարեկարգութեան, եկեղեցական ժողովներու միջոցաւ: Ուստի, երբ 1932ին ի Ս. Էջմիածին յունարուեցաւ եկեղեցական այն ժողովը, որ մեր անարժանութիւնը Հայրապետական Աթոռ կոչեց, Գերագոյն Հոգեւոր խորհուրդը նոյն ժողովին զեկուցում ներկայացուց մեր եկեղեցւոյ բազմադիմի փարիքներուն մասին, որոնց գոհացում տալու համար անհրաժեշտ են ազգային եկեղեցական ժողովներու նոր կանոններ:

Ազգային եկեղեցական ժողովը հաճ եւ հաւան զտնուեցաւ Գերագոյն Հոգեւոր խորհուրդի առաջարկութեան, եւ անոր յանձնեց՝ մեր նախադասութեան ներքեւ՝ խորհրդակցութեան կանչել պատշաճաւորներու խումբին աշխարհականներ եւս, եւ յորինել նախագիծ բարեկարգութեան եւ փոփոխմանց եկեղեցւոյ պատշաճութիւնք, սօնացոյցի հաշիւ մէջ, եւ զրկել զայն Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ կաթողիկոսին, Ս. Նրուսադէմի եւ Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Պատրիարքներուն եւ բոլոր Թեմերու Առաջնորդներուն, որպէսզի ուժի ուժով նկատի առնելով Նախագիծը, անոր մէկ մի կէտին մասին տան իրենց կարծիքը:

Ազգային եկեղեցական ժողովին այս հրահանգին համեմատ, մեր Գերագոյն Հոգեւոր խորհուրդը, եկեղեցւոյ կարգերուն հմուտ անձերու հետ ի միասին, յորինեց մեր եկեղեցւոյ բարեկարգութեան այս ծրագիրը, զոր այս կողմակից հետ յրկեղով, կը խնդրենք մեր լծակից եւ գործակից սիրելի եղբայրներէն եւ որդիներէն՝ ուժի ուժով մննել զայն, խելամուտ լինելով անոր ոգւոյն եւ մտային ըլլալով եկեղեցւոյ օգուտին, ժողովուրդին կարծիքին եւ ժամանակի հանգամանքներուն, եւ իրենց կարծիքները զրկել եկեղեցւոյ եւ Մայր-Աթոռոյ հաւատարիմ Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արեւայիսկոպոս Պատրիարքին Առաջնական Աթոռոյն Սրբոց Յակոբեանց, իբրեւ Սփիւռքի մէջ Մեր ներկայացուցիչին եւ այս գործին Ղեկավարին, որ ամէն տեղերէ ստացած բոլոր դիտողութիւնները ժողովելով ամբողջովին պիտի հասցնէ մեր ձեռքը, իր եղբակցութեամբ մեկեղ, ծրագիրը վերջնականապէս խմբագրելու համար:

Անյարմար չէ որ Առաջնորդները եւ Թեմական խորհուրդները այս ծրագրին բնութեան գործին մէջ իրենց հետ միասին ունենան նաեւ աշխարհական անձեր, այնպիսիներ՝ որոնք կը սիրեն եկեղեցին եւ նախանձախնկիր են անոր բարեկարգութեան:

Կը յուսանք թէ Թեմերու Առաջնորդները, հոգեւոր հովիւները, քահանաները, Ազգիս առաջնորդները, Թեմական երեսփոխանական ժողովները եւ Կեդր. Վարչութիւնները սրբութեամբ պիտի կատարեն իրենց պարտականութիւնները. աւելի եւս կը յուսանք թէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Նուիրապետութեան գերագաւ արքուսպալ մեր լծակից սիրելի եղբայրները, Շնորհազարդ Տ. Սահակ կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ եւ Ամեն. Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Տ. Մեթոդի Արեւայիսկոպոս, իրենց իմաստուն եւ փորձառու խորհուրդներով ամէն երեւոյթով առօրէ պիտի լինին Սփիւռքի մէջ մեր ներկայացուցիչ՝ Նրուսադէմի Սրբոց Յակոբեանց Առաք. Աթոռին Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արեւայիսկոպոսի, արդիւնաւորապէս կատարելու համար իր այս պատճառը ընդհանուր եկեղեցւոյն անդատանին մէջ:

Օրհնելով զձեզ ամենից կը մաղթենք ի Տեառնէ՝ զօրացնել եւ արիացնել զձեզ, կատարելու համար ձեր պարտականութիւնները, ձեր սրբազան կոչման հաւեմատ, առ Հայաստանեայց Սուրբ եկեղեցին, առ մեր տառապեալ Ազգը, եւ առ մեր Հայրենիքը:

Ողջ լեւուք, զօրացած Ս. Հոգւոյն շնորհով, եւ մեր օրհնութեամբք, Ամեն:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Այն ինչ թղթատարին էր յանձնուած «Սիոն»ի Սեպտեմբերի թիւը, որուն մէկ քանի մը պատահական խորհրդածութիւններ դրած էինք վերնագրուած այդ հարցի մասին, ստացանք Հայրապետական սրբատառ կոնդակը, որ բարեկարգութեան հարցը կը դնէ պաշտօնական և հանրական գետնի վրայ, առարկայ՝ ընդհանուրին հետաքրքրութեան, նոյն ատեն եւ ձեռնհասներու հետաքննութեան, ժողովական և հայրապետական վերջնական վաւերացման յանձնուելէ և դործադրման ենթարկուելէ առաջ:

Բոլորովին անակնկալ մը չէր անշուշտ հարցը մեզ համար, նոյն իսկ այս ձևին մէջ. ունէինք ծանօթութիւններ՝ հայրապետական վերջին ընտրութեան ատեն կատարուած ձեռնարկութեանց մասին, ունեցեր էինք ատոր վերաբերեալ անպաշտօն թղթակցութիւններ. նուիրակ Գարեգին Սրբազան ևս հաղորդած էր մեզի մանրամասնութիւններ անոր վերաբերմամբ. բայց կոնդակը եւ իրեն կը-ցորդուած Զեկուցումը խնդիրը կը դնեն իր ամբողջ լոյսին մէջ:

Ժամանակը և ժողովուրդին ընդհանուր մտայնութիւնը յարմար էին արդեօք սեղանի վրայ հանելու համար այժմ այս հարցը: Ասկիւս չէ բնաւ որ պէտք է հետաքրքրէ զմեզ. խնդիրներ կան որոնց առջև իմաստութիւն է խորհիլ. «Հը-րաման ի Տեառնէ», և սկսիլ գործի: Եւ յետոյ, ո՞վ պիտի կրնար ըսել թէ աշխարհի այս վիճակին և մեր ժողովուրդի կեանքին այս դրութեան մէջ, ե՞րբ է կամ ե՞րբ պիտի գայ յարմարագոյն ժամանակը. ու դարձեալ, ի՞նչպէս պիտի հնար ըլլար ըսել թէ վաղը կամ ապագան գործին համար աւելի նպաստաւոր մտայնութիւն մը պիտի կարենար պատրաստել:

Բոլորովին ստոյգ կէտեր չեն թերևս ատոնք: Բայց կան երկու կէտեր, որոնց ստուգութիւնը բացարձակ է մեր տեսութեամբ. ասոնցմէ առաջինը այն է թէ Բաղեկաբազմութիւնը, զայն մեր նախորդ խմբագրականին մէջ բացատրած կերպով հասկնալով նոյն իսկ, անհրաժեշտութիւն է թէ՛ իրականութեան և թէ՛ հասարակաց զգացման մէջ: Իսկ երկրորդը՝ սա ահարկու ճշմարտութիւնը թէ մեր եկեղեցւոյ հակառակորդները, ներսէն թէ դուրսէն, մօտէն թէ հեռուէն, իրենց համար ամենէն յարմար ժամանակը նկատած են ներկան՝ վատուած կարծուած հաստատութեան մը դէմ լարելու համար իրենց հնարքներուն ամբողջ սարուածքը:

Ատոր համար ահա անհրաժեշտ է բարեկարգութիւնը. թէ՛ եղած եւ ըզգացուած պէտքին զոհացում տալու և թէ՛ դարանամտութեանց դիմադրել կարենալու համար: Իսկ ասո՞ր համար նոյն իսկ՝ պէտք կայ գործելու վերին աստիճանի զգուշութեամբ, զգաստ հոգով և լուրջ միջոցներով:

Նուիրական բայց — չբաշտինք ըսելէ — նոյն ասին ծանրակշիռ հարց է որ կը դրուի մեր առջև. հարկ է անոր մօտենալ երկիրդածութեամբ եւ իմաստութեամբ միանգամայն:

Հայրապետական կոնգակը՝ մեր եկեղեցիին ոգին կցող ամենէն մեծ սկզբունքն է որ կը յայտարարէ, երբ կ'ըսէ թէ «եկեղեցին նոյն ինքն հաւատացեալներու բազմութիւնն է, որ իր հաւատքին վերաբերեալ պէտքն ու կարիքը ինքնին դիտէ և կը տնօրինէ եկեղեցական ժողովներէ սահմանուածին համեմատ»: Այս վսեմ սկզբունքը մտածուած և բանաձևուած է այնպիսի ժամանակներու մէջ, երբ մեր ժողովուրդը իր հաւատքին զգացումն ու դիտակցութիւնը ունէր լրիւ. և այս պատճառաւ իրաւունք կը համարուէր որ ամբողջ ժողովուրդը, այսինքն իր ներկայացուցիչները, հոգեւորական և աշխարհական միասին քննէին և տնօրինէին հաւատքի կարիքները:

Արդար է այդ սկզբունքը, պայմանաւ սակայն որ անոր զործադրիչները ջերմ լինին իրենց հաւատքին մասին, սիրեն իրենց կրօնքն ու եկեղեցին, եւ անոնց հանդէպ տածեն անկեղծ ու անվերապահ նախանձախնդրութիւն: Հաւատացեալը միայն կրնայ ճանչնալ իր հաւատքը և տնօրինել անոր պահպանութեան միջոցներն ու պայմանները: Հետեւաբար, երբ ժողովուրդով կը հրաւիրուինք բոլորուելու շուրջ սեղանի մը, որուն վրայ դրուած է մեր հաւատքին վերաբերեալ կարգ մը կէտերու նկատառման գործը, պէտք է նորոգենք մեր մէջ հաւատացեալ հայութեան այն կեանքը, որուն պտուղն է մեր Ս. Եկեղեցին:

Ստորոգ է թէ հանրային նկատառման ներկայացուած կէտերուն մէջ չկան հաւատոյ էական մասունք, այսինքն դաւանութեան սկզբունքներ, որոնք անփոփոխելի են անշուշտ. բայց ժամկարգութեան, ծէսերու, արարողութեանց, պաշտամունքի, բարեպաշտական կենցաղի, եկեղեցական և ամուսնական կարգունկանոնի վերաբերեալ այդ կէտերն ալ, որոնք կը կազմեն տարրերը կատարելի բարեկարգութեան, պահպանականներն են հաւատքի կեանքին, և անոնց մասին ևս խորհրդածելու եւ տնօրինութիւններ կատարելու համար անհրաժեշտ է լրջութիւնը, որ հաւատքէն միայն կը բղխի:

Անցնելով կոնգակին յարակից Զեկուցումին, տարակոյս չկայ թէ իսկապէս ծրագիր մ'ըլլալէ աւելի, հարցարան մըն է ան, կազմուած՝ Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդին և Յանձնաժողովին կողմէ, նպատակ ունենալով դիւրացնել հանրային կարծիքը և ժողովական տեսութիւնները մշակելու և հաւաքելու գործը: Իբրեւ ձեռնարկ, նման է անիկա այն աշխատանքին՝ որ Հոգեւոյս Տ. Եղիշէ Դուռեան Սրբազանի Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան շրջանին կատարուեցաւ Կեդր. Կրօն. Ժողովոյ կողմէ, 1910ին, բայց պատրիարքական հրաժարումին, Կիլիկեան արհաւիրքին և յետոյ ևս այլապէս չփոթ պարագայից պատճառաւ մնաց անհետեւանք:

Հոգ. Գեբ. Խորհուրդը գնահատելի լայնամտութիւնը ունեցած է այդ հարցարանին մէջ տեղտեղ հիւսելու զանազաններու կողմէ յայտնուած գաղափարներն ալ՝ ինչ ինչ խնդրոց մասին, պարզապէս ցոյց տալու համար թէ ինչ խորհած են և կը խորհին ոմանք կամ շատեր: Այդպէս ընելով իր նպատակը չէ բնաւ, և չի կրնար եղած ըլլալ երբեք, անոնց միջոցաւ հարկադրիչ ազդեցութիւն մը ի գործ դնել միտքերու վրայ, որոնք, ժողովական խորհրդակցութեամբ

կամ անձնական խորհրդածութեամբ, ազատ են միշտ ներկայացնելու իրենց տեսութիւնները և կարծիքները, ողջմտութեան, պատշաճութեան և կրօնական ոգւոյ վայելչութեան ստիմանին մէջ անշուշտ :

Յանկայի է այս տեսակէտով ամէն հոգածութիւն, որպէսզի զործը ընթանայ իրեն համապատասխան կանոնաւորութեամբ, և տեղի չի տայ թեթև միտքի և բարքի արտայայտութեանց :

Ըսինք թէ այս Զեկուցումը ծրագիր մը չէ. ծրագիրը ի վերջոյ պիտի կազմուի, հանրային կարծիքը հաւաքուելէ, դասաւորուելէ և կրօնական և եկեղեցական գիտութեանց հմուտ անձերու կողմէ մասնագիտական քննութեան մը ենթարկուելէ ետքը, Հոգևոր Գերագոյն Խորհուրդին և նուիրապետական աթոռներու տեսութեանց հետ՝ ներկայացուելու համար Ազգային-Եկեղեցական ժողովին վաւերացման, և հայրապետական հաստատմամբ օրինականանալու համար վերջնականապէս :

Կը տեսնուի, անաւարակ, թէ Մայր-Աթոռոյ հոգևոր վարչութիւնը ամէն ինչ տնօրինած է իմաստութեամբ և համաձայն մեր եկեղեցւոյ կանոնական ըմբռնումներուն :

Այս կերպով է որ զործը կրնայ առնուլ օրինական ընթացք, և արդիւնաւորուիլ ըստ արժանւոյն :

Շնորհապարտ միայն կրնանք լինիլ Ն. Ս. Օթութեան, Ամենայն Հայոց Սրբազնագոյն Հայրապետին, որ իր այնքան սրտմաշուք հոգերուն մէջ ժամանակ և պատեհութիւն կը գտնէ, օգտուելով կրօնական ազատութեան տեսակէտով հայ հայրենիքին մէջ այժմ գոյութիւն ունեցող օրէնքներէն, ձեռնարկել իսկապէս կարևոր զործի մը, որուն անհրաժեշտութիւնը շատոնց զգացուած էր, և զործադրութիւնը պատեհ ժամանակի յետաձգուած :

Մեզի համար յատկապէս ուրախառիթ է դիտել որ հոգևորականներու կրթութեան եւ ժողովուրդի կրօնական դաստիարակութեան տեսակէտը, զոր մեր նախորդ թիւի խմբագրականին մէջ մատնանշած էինք իբրեւ նախապայման եկեղեցական բարեկարգութեան, միևնոյն կարևորութեամբ նկատի առնուած է այս Զեկուցումին մէջ. իցի՛ւ թէ հանրային կարծիքը ևս ղլխովին ըմբռնէր գայն, ըստ այնմ հետեանք տալու համար :

Ամէն պարագայի մէջ, բախտորոշ է այս հարցին մեզի հարկադրած կացութիւնը. Ամէնուս պարտականութիւնն է ընդունիլ այս ձեռնարկը իբրեւ ամենէն բարի պատեհութիւնը մեր սուրբ Եկեղեցիին շուրջը յառաջ բերելու համար ժողովրդական սուրբ ոգևորութիւն մը և աշխատելու վերագործութեան, վերածաղկումին և վերականգնումին այն Հաստատութեան, որ մեր անմահ նախնիքներէն մեզի հիշտակուած ամենէն մեծ և պատուական ժառանգութիւնն է :

★ ★ ★

ՁԵԿՈՒՑՈՒՄՆ

ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲԱՐԵՆՈՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հայոց Եկեղեցին իր պատմական կեանքի ընթացքում բարեփոխուել է հայ կեանքի զարգացման համընթաց, ինչպէս վկայում են ազգային—Եկեղեցական ժողովների կանոնները: Այս երևոյթը նրա կենսունակութեան նշանակն է և կենդանութեան ապացոյցը: Հայ Եկեղեցու բարենորոգութեան խնդրով նորագոյն ժամանակներում առաւելապէս զբաղուել է Հայ մամուլը, որ սակայն սխտեմի վերածած ամբողջական զործ չի տուել, այլ շօշափել է մասնական երեւոյթներ, պահանջելով ժամանակակից կեանքի համապատասխան ձեւակերպում տալ նոցա: Վերջերս՝ 1917 թուից սկսած՝ այդ հարցով յատկապէս զբաղուեցաւ Ս. Էջմիածինը, երբ Ռուսական Փետրուարեան առաջին յեղափոխութիւնը տապալեց ծարական ղեկավար, եւ ազատութիւն խոստացաւ կեանքի բոլոր ասպարէզներին: Եկեղեցին հնարաւորութիւն ստացաւ իր բարենորոգութեան խնդիրները աւելի լայն չափով լուծելու փորձեր անել, և հէնց այդ թուին էլ Ամենայն Հայոց Հայրապետը՝ Էջմիածնի միաբանութեան խնդրանք՝ հրաւիրեց Էջմիածնում Ռուսահայ հոգեւորականութեան համագումար՝ յատկապէս զբաղուելու Եկեղեցական բարենորոգութեան խնդիրներով, որի աշխատանքը նիւթ պիտի ծառայէր Ազգային—Եկեղեցական Ժողովին, որի մօտազայ գումարումը անհրաժեշտութիւն էր համարուում ինչպէս Էջմիածնի նոյնպէս նաեւ հայ Եկեղեցական համայնքների կողմից:

Յիշեալ ժողովը գումարուեցաւ մասնակցութեամբ 67 հոգեւորականների և տեւեց 11 օր, եւ ուր՝ Հայոց Եկեղեցու բարենորոգութեան վերաբերեալ բազմաթիւ խնդիրներ քննուեցան եւ ամբողջ աշխատանքը ներկայացուեցաւ Վեհափառ Հայրապետի տնօրէնութեան:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը տեսնելով որ Ազգային—Եկեղեցական ժողովի գումարումը կարող է շատ ուշանալ, անհրաժեշտ համարեց մի քանի կարեւոր խնդիրների մասին պաշտօնապէս իմանալ Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոսի, Ներսիսազմի և Կոստանդնուպոլսի Ամենապատիւ Պատրիարքների և Կ. Պոլսի Կեդրոնական ու Կրօնական ժողովների կարծիքները, և ապա հրատարակեց հետեւեալ Հայրապետական կանոնական կոնդակները:

Ա. — 1922 թ. Նոյեմբեր 11ին՝ Թ. 644, որով արտօնում է այրի քահանաների կրկնամուսնութիւնը:

Բ. — 1922 թ. Նոյեմբերի 11ին՝ Թ. 645, որով թոյլատրում է ազգակցական հինգերորդ և խնամեական չորրորդ աստիճանի պսակները, այլ և վերացնում է ամուսնութեան վերաբերմամբ հոգեւոր ազգակցութեան ամէն տեսակ արգելքներ:

Գ. — 1923 թ. Նոյեմբերի 9ին՝ Թ. 349, որով ընդունում է նոր տոմարը և պատուիրում նորանով առաջնորդուել:

Դ. — 1923 թ. Նոյեմբերի 9ին՝ Թ. 350, որով թոյլատրում է հայ Եկեղեցիներում ժամապաշտութեան ժամանակ երգչիհնի և երաժշտութեան զործածութիւնը:

Այս կարգի կոնդակներից է նաեւ 1917 թուի Ապրիլ 7ի Թ. 678ը, որով վերահաստատում է ընտրական թեմական պատգամաւորական ժողովների ու թեմական խորհուրդներ, վերականգնում է բոլոր Եկեղեցական պաշտօնեաների ժողովրդական ընտրական սկզբունքը և վերահաստատում կանոնային սեռի ընտրական իրաւունք այր մարդկանց հաւատար:

Ազգային—Եկեղեցական ժողովին է վերապահուած՝ Հայ Եկեղեցում ընդունուած կարգի համաձայն Հայրապետական կանոնական կոնդակներն ընդունել, եթէ նա կամեւում է եղած որոշումները Հայ Եկեղեցու համար հաստատուն կանոն դարձնել: Այսպէս վարուեցաւ 447 թուին գումարուած Շահապիվանի ժողովը, որ ընդունեց Տիեզերական

առաջին երեք ժողովները, որով նոցա կանոնները եւ զաւանական սահմանումները պարտադիր նշանակութիւն ստացան մեր եկեղեցու համար:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը՝ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի համագործակցութեամբ՝ կամենալով Հայ եկեղեցու բարենորոգութեան խնդիրը հիմնաւոր եւ լայն ծրագրով հանդէս բերել գումարուելիք Ազգային-եկեղեցական ժողովի առաջ, 1923 թ. Յուլիան հաստատում է Հայոց եկեղեցու Բարեկարգութեան Կեդրոնական Յանձնաժողով, որի մշակած հարցարանը ուղարկւում է Համաժողովներական սահմաններին եւ զաղութային թեմերին, ժողովական կարծիքներ լսելու եւ ուսումնասիրութիւններ ստանալու նպատակով: Հարցարանի արծարծած խնդիրները ինքնին վկայում են, որ Կեդրոնական Յանձնաժողովը ունեցել է բարենորոգչական լայն ծրագիր. ինչպէս են. 1. Ժամագրքի կըրճատումն եւ բարեփոխումն. 2. Միաբան-Մշտոցի կըրճատումն եւ բարեփոխում. 3. Ծառոցի կըրճատումն եւ բարեփոխում. 4. Տօնացոյցի կըրճատումն եւ բարեփոխում. 5. Հայոց եկեղեցու ընդհանուր սահմանադրութեան մշակումն եւ այլ հարցեր:

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը, նկատի առնելով ամենուրեք հայ կեանքի, մանաւանդ եկեղեցական կեանքի ոչ նորմալ պայմանները, այլ եւ այն հանգամանքը, որ գաղութահայութիւնը մեզ է՝ որ յայտնի եւ է՝ որ անյայտ պատճառներով, փոքրակիւ պատգամաւորներով է մասնակցում այս ժողովին, նպատակալարմար չի գտնում հանդէս գալ լայն ծրագրով, այլ իր ծրագիրը սահմանափակում է կարեւորագոյն խնդիրներ միայն արծարծելով:

Եկեղեցական բարենորոգութեան լայն ծրագիրը պիտի շօշափէր քրիստոնէական կեանքի բոլոր արտայայտութիւնները. սակայն այժմ պիտի բաւականանք միայն արծարծելով՝ Ա. Միաական արարողական խնդիրներ եւ Բ. Ընդհանուր հարցեր, որոնք լուծման են կարօտում:

ԾԻՍԱԿԱՆ ԱՐԱՐՈՂԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ.

Ա. — Ժամակարգութիւն. — Հայ եկեղեցու աստուածաշտուութիւնը ունի իր այլ եւ այլ արտայայտութիւնները, որոնցից մէկը եկեղեցու ժամակարգութիւնն է: Հայ եկեղեցու ժամակարգութիւնը՝ ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցու ազդեցութեան ներքոյ եւ ժամանակի ոգու եւ հայեացքների թելադրութեամբ՝ դարերի ընթացքում հետզհետէ փոփոխուել է բարդանալով եւ ստացել է այսօրուայ պատկերը: — 1. Գիշերային ժամ. 2. Առաւօտեան ժամ. 3. Արեւազալի ժամ (այժմ միայն մեծի պահոց օրերին է կատարւում). 4. Ծաշու ժամ, երեք մասի բաժանուած ժամերգութեամբ, այն է՝ երրորդ, վեցերորդ եւ իններորդ ժամերին կատարուող, որ այժմ միացած է կատարւում. 5. Նրեկոյեան ժամ. 6. Խաղաղական ժամ եւ 7. Հանգստեան ժամ: Ժամանակի պահանջը ստիպել է աղքժքի պահերը սղելու եւ ինքն պահը դարձել է երեք: 1. Առաւօտեան. 2. Ծաշու եւ 3. Նրեկոյեան: Առաջին երեք պահերը միացել են եւ կազմել են Առաւօտեան ժամ, Ծաշու երեք ողորմեանները՝ Պատարագի հետ՝ ձառու ժամ, եւ վերջին երեքը միանալով կազմել են Նրեկոյեան ժամ:

Նկատի առնելով այս հարցի մասին Կեդրոնական Յանձնաժողովի անունով թեմերից ստացուած առաջարկները, 1917 թուի կուսակիցն եւ աշխարհիկ հոգեւորականութեան համագումարի որոշումները, այլ եւ մամուլում արծարծուած կարիքները, հետեւեալ ամփոփումը կարելի է առլ — Ընդհանրելով ներկայ կեանքի պահանջներին, փոփոխութեան ենթարկել Հայ եկեղեցու ժամակարգը, ղեկավարւումով միօրինակութեան եւ առաքելական եկեղեցու պարզութեան սկզբունքներով. ըստ այսմ՝ 1. Վերացնել լուր օրերի ժամասացութիւնները. ինչպէս եղել է քրիստոնէական եկեղեցու մէջ մինչեւ երրորդ դարու վերջերն. 2. Ժամասացութիւն կատարել միայն Կիւրակ էւ տօն օրերին. 3. Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւն կատարել միայն Կիւրակ էւ տօն օրերին, սակայն կըրճատւումներով. 4. Արեւազալի ժամերգութիւնը պահել միայն մեծի պահոց օրերին. 5. Վերացնել մեծի պահոց օրերի Ծաշու ժամը եւ պահել միայն Ս. Պատարագ մատուցուելիք օրերին, այն եւ՝ Պատարագին կից: 6. Ամէն Կիւրակ էւ տօն օրերին

Պատարագ մատուցանել: 7. Երեկոյան ժամերգութիւնը թողնել անփոփոխ, և կատարել միայն Շարաթ եւ Կիւրակէ օրերին: Խաղաղական ժամերգութիւնը նոյնպէս պահել մեծի պահոց երեկոյան, բայց կրճատել: 9. Հանգստեան ժամերգութիւնը անփոփոխ պահպանել, սակայն կատարել միայն արտակարգ դէպքերում, ինչպէս այժմ սովորութիւն է: Այս հարցի արժարժուումը ժողովի առաջ է դնում Ատենի Ժամագրքի վերախմբագրութեան խնդիրը: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը կը պարզէ իր տեսակէտը, ինչպէս այս նոյնպէս նաեւ պաշտամունքի միւս մասերի նկատմամբ, երբ զեկեղեցման պաշտամունքի մասը մարդկանայ. այսպէս ասած՝ իր տեսակէտը կ'արտայայտէ Ատենի Ժամագրքի, Տօնացոյցի, Ճաշոցի և Մաշտոցի կրճատումների և վերախմբագրման մասին:

Բ. — Եկեղեցական տօներ. — Հայ եկեղեցու ժամակարգութեան նման՝ Հայ եկեղեցու տօներն էլ հետզհետէ են զարգացել ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցու ազդեցութեամբ և հետեւողութեամբ: Տօների զարգացումը պատճառ է եղել ամենօրեայ աստուածապաշտութեան կարգի առաջ գալուն: Թէ՛ 1917 թուի հոգեւորականների համագումարը և թէ՛ Կեդրոնական Յանձնաժողովի թիմերից ստացած գրութիւնների կողմնակից են տօները կրճատել, և առաջարկում են տօների ընտրութիւնը հետեւեալ սկզբունքներով կատարել: 1. Պահել այն Տէրունական տօները, որոնք Փրկչի կեանքի եւ գործունէութեան շնորհիւ մոմենտներն են պատկերացնում: 2. Պահել այն սրբոց տօները, որոնք համաքրիստոնէական կամ Հայկական բնոյթի և արժէք ունին: 3. Համախմբումներ կատարել՝ մարգարէից, հայրապետաց, մարտիրոսաց և մի օր էլ նուիրել Ամենայն սրբոց տօներին: Այս հարցի արժարժման հետ կապուած է Տօնացոյցի վերախմբագրման խնդիրը:

Գ. — Եկեղեցական խորհուրդներ եւ Սրբազան Արարողութիւններ. — Կեդրոնական Յանձնաժողովի անունով թիմերից ստացուած գրութիւնները նշում են Խորհուրդների արարողական մասի կրճատման անհրաժեշտութիւնը, ումանք նաեւ կրճատելիք հատուածները: Իսկ սրբազան արարողութիւնների նկատմամբ, որոնք բաւականաչափ հեթանոսական սովորութիւնների գրոշմ են կրում, առաջարկում է հանել Մաշտոցից: Այսպէս օրինակ 1. Կանոն գիշերային ժամու աղօթից, որ կատարի ի վերայ ծանր հիւանդաց, ի բժշկութիւն ցաւոց և ի թողութիւն յանցանք: 2. Կանոն դժուարածին յղի կնոջ: 3. Կանոն վրան աշխարհաց և լուսնոտից: 4. Կանոն նորոգ սափրելոյ զհերս պատանոյն: Եւ այսպէս այլ կանոններ, որոնց մեծ մասը այսօր այլեւ չի կատարուում: Այս հարցերի արժարժմամբ Մաշտոց-Միսարանի վերախմբագրման հարցն է գրուում սեւ զանի վրայ:

Դ. — Ճաշոցի կրճատման խնդիր. — Ճաշոց գիրքը պարունակում է տարուայ բոլոր տօների օրերին կարգացուելիք զրքերն ու աւետարանները. նաեւ մեծ տօների նըշանակութիւնը լուսաբանող դասական հայերի թղթերն և աղօթքները: Ընդհանուր կարծիք է եղել և է այսօր՝ կրճատել չափազանց երկար ընթերցուածները, որոնք առանց այն էլ երկար ժամասացութիւնը եւ առաւել երկարացնում են, յոգնեցնելով և ծանձրոյթ պատճառելով ազօթաւորներին, փոխանակ նոցա միթիթարելու և ոգևորելու:

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը ժամակարգութեան, տօների, խորհուրդների ու սրբազան արարողութիւնների և ընթերցուածների կրճատման հարցը, այսպէս ասած Ատենի Ժամագրքի, Տօնացոյցի, Ճաշոցի եւ Մաշտոցի վերախմբագրման հարցը՝ համաձայն է կարեւոր և հասունացած: Սակայն նկատի առնելով, որ Եկեղեցու պաշտամունքը յիշատակուած բոլոր մասերով, այլ և այլ ժամանակներով, ուրեմն և այլ և այլ աշխարհայեացքների եւ կենցաղական պայմանների ծնունդ են եւ հետզհետէ զարգացել, կարեւոր է ուսումնասիրել նոցա ծագման և զարգացման պատմութիւնը, որ կրճատումները հիմնաւոր լինին եւ սխալներից ազատ: Ուստի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը կ'առաջարկէր նշել այժմ կրճատման և վերախմբագրման հիմնական սկզբունքները և կը յան-

ձնորարքէր Կեղրոնական Բարձրագոյն Հագեւոր իշխանութեան, որ նա մասնագէտ անձանց ձեռքով, ժողովով նշած սկզբունքները համաձայն, ուսումնասիրել տայ հարցը, ապա այդ ուսումնասիրութիւնները տպագրել տայ, որ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքները, թեմակալ առաջնորդները, հայ մամուլը եւ թեմական երեսփոխանական ժողովները քննարկեն, և ապա թէ գործադրութեան սահնակիս ստանայ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսից Հայրապետական կոնդակով, եթէ միայն հնարաւոր չի լինի յատուկ այդ նպատակով Աղգային-Եկեղեցական ժողով գումարել:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՑԵՐ.

1. — Հայ հոգեւորականութեան ցենդի խնդիր. — Ներկայ հոգեւորականութիւնը միայն մի կողմէ և մի նպատակ ունի, այն է՝ հանդէս գալ իրեւ աւետարանի քարոզիչ, դաստիարակել հայ ժողովրդին քրիստոնէական ոգով և եկեղեցու վերածնունթիսան ուղին հարթել: Այս նպատակին ծառայելու համար, նոր հոգեւորականութիւնը գլխուած պիտի լինի նորագոյն գիտութեամբ, ունենայ փիլիսոփայական եւ քրիստոնէական լայն աշխարհայեացք: Նա հիմնականօրէն ծանօթ պիտի լինի ներկայ բնական գիտութիւնների, իմաստասիրութեան եւ սոցիալական գիտութիւնների եզրակացութիւններին, ուսումնասիրած լինի կրօնների եւ ընդհանուր ազգերի պատմութիւնը, իւրացրած լինի քրիստոնէական կրօնի հիմնական սկզբունքները եւ այն՝ իր կեանքի առաջնորդ եւ ղեկավար ճանաչէ: Նոր հոգեւորականութիւնը, մանաւանդ բարձր հոգեւորականութիւնը, կարողութիւն պիտի ունենայ ըմբռնելու իր ժամանակաշրջանի ողին ու ուղղութիւնը, պիտի հասկանայ թէ ո՞ր է գնում ընդհանուր շարժումը, և իրեն յանձնուած նաւի ղեկը այնպէս ուղղէ, որ նաւը խաղալիք չգաղնայ ժամանակի տարուբեր հոսանքներին: Եւ ահա այս նպատակին ծառայելու համար նոր հոգեւորականութիւնը պիտի ունենայ բարձրագոյն կրթութիւն՝ ընդհանուր եւ մասնազիտական բնոյթ կրող: Մօտաւորապէս այս տեսակէտն ունին նաեւ 1917 թուի հոգեւորականների համագումարը եւ Կեղրոնական Յանձնաժողովին թեմերից ուղղուած պատասխանները:

2. — Կուսակցոյ հոգեւորականութիւն. — Դեռ եւս առաքելական դարում անամուսնական կեանքը գերազանց էր համարուել ամուսնականինց, ապաքինոյց Պօղոս առաքելին Կորնթացոյ գրած Ա. Թուղթը (Է. 1, 2, 8): Այս հայեացքը հետզհետէ դարգացաւ, և Դուր դարում այլ եւ այլ պատճառներով շատ տարածուեցաւ եւ կուսակեանքը մանաւանդ պատշաճ և վայել համարուեցաւ հոգեւոր դասին համար: Հետզհետէ տիեզերական եկեղեցու մէջ յառաջ եկան կանոններ, որով բարձր հոգեւորականութիւն արգելուում էր ամուսնանալ, եթէ նա մինչեւ սարկաւազութիւն չէր ամուսնացել: Ե. դարում այս աշխարհայեացքը պատւաստուում է նաեւ մեր երկրում, որին ամենայն հաւանականութեամբ նպաստում են նաեւ մեր քաղաքական կեանքի պայմանները. եւ ահա սիրելի և առնում հայ եկեղեցում վանական կուսակցոյ կեանքը, որ ապագայում մեր կեանքի քաղաքական, կուտուր-կրթական եւ գրական ասպարէզներում խոշոր դեր է խաղում: Վերջին տասնամեակներում յաճախ արծարծուել է կուսակրօնութեան վերացման հարցը: Այս հարցը արծարծուել է նաեւ 1917 թուի համագումարում եւ մտքերի երկու հոսանք յառաջ բերել: Մի հոսանքը կողմնակի է կուսակրօնութեան վերացման, համարելով այն անբնական երևոյթ և ուխտադրութիւնը անխուսափելի, այլ և այն հանգամանքը, որ ամուսնութիւնը սրբագործուած է Եկեղեցու կողմից և ամուսնացած եպիսկոպոսութիւնը ճանաչուած թէ՛ մեր և թէ՛ տիեզերական եկեղեցում: Միւս հոսանքը հակառակ վերոյիշեալին պնդել է, որ բռնկական տեսակէտով անբնական եւ փաստակար երևոյթ չէ անամուսնական կեանքը եւ ուխտադրութիւնը վերացման հիմք չի կարող ծառայել, քանի որ նոյն երևոյթը աւելի մեծ չափերով տեղի ունի նաեւ աշխարհիկ հոգեւորականութեան և աշխարհականների մէջ: Ժողովը որոշել է պահել կուսակրօնութիւնը: Այս հարցի նըկատմամբ Կեղրոնական Յանձնաժողովի ստացած պատասխաններն եւս ընդհանուր առա-

մամբ կուսակցության պահպանման տեսակետին են շեշտում, սակայն յայտնի է, որ երկու հոսանք է նշմարվում այլ ուղղությունում: Մի հոսանքը պահանջում է նրանից բարձր կրթական ցենզ և առաջնորդական պաշտոններին զուրա պարտադիր է համարում նոցա մնալը վանքում, և գիտությունում ու գեղարվեստում պարագլխին անհրաժեշտ՝ համապատասխան իրենց հակումների և պատրաստության: Իսկ մյուս հոսանքը հակառակ է նորա պաշտոնավարության և կողմնակից է վերապահելու նրան ձեռնարկության իրականացման և եկեղեցու ու աշխարհիկ հոգեւորականության նկատմամբ հոգեւոր տեսչութիւն, սակայն ոչ իշխողի, այլ բարոյական հեղինակության գլխողի մեր ղեկավարի հանգամանքով: Թույլ է թէ վերջին տարիների փորձը անշուշտ բոլորին էլ բերած կը լինի այն համոզմունքին, որ կուսակցին հոգեւորականությունը անհրաժեշտ է եկեղեցու գոյության պահպանության համար:

3. — Ամուսնական և ամուսնալուծական հարցեր. — Հայ եկեղեցին յիշեալ կանոնական հարցերի նկատմամբ այլ և այլ պատմական ժամանակաշրջաններում արել է ժողովրդական տարբեր որոշումներ՝ արձագանգ տալով իրական կեանքի պահանջներին, մասամբ ևս յարմարուելով քաղաքական իշխողների ազդեցության: Ամուսնական (հաս ու չհաս) խնդիրներով զբաղուել են որոշումներ են արել մեր եկեղեցում մեզ յայտնի հետեւեալ ժողովները. Աշտուշում (365), Շահապղիւմ (447), Պարտաւ (768) եւ Երուսաղէմ (1651): Առաջին երկուսը թոյլատրել են 3րդ աստիճանի թէ՛ արեւակցական և թէ՛ խնամէական պսակներ: Պարտաւի ժողովը՝ արեւակցական 4րդ աստիճանի եւ Երուսաղէմին՝ արեւակցական 5րդ աստիճանի պսակը: Պարզ է թէ կանոնական արգելք չկայ, որ Ամենայն Հայոց Հայրապետը այդ սահմանների մէջ կանոնական կոնդակներ արձակէ կեանքի պահանջների հետեւանքով: Յայտնի է, որ մեր եկեղեցում 15րդ դարում իսկ արեւակցական 6րդ աստիճանի պսակներ անգամ չէին թոյլատրուում, և կամ թոյլատրուում էին ոչ յօրինակ այլոց: 1917 թուի համազումարը որոշեց խնդրել հանգուցեալ Հայրապետին հաս համարել արեւակցական 6րդ եւ խնամէական 4րդ աստիճանները եւ թոյլատրել անարգել կատարել:

Սրջանակաշրջատակ Հայրապետը նախապէս բանակցելով Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի եւ Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքների հետ, նաեւ նկատի առնելով նոր կեանքի պայմանները 1922 թ. Նոյեմբերի 11-ին արձակում է Թ. 645 կանոնական կոնդակը, որով թոյլատրուում է ազգակցական 5րդ եւ խնամէական 4րդ աստիճանի պսակը, և վերացում է հոգեւոր ազգակցության ամեն տեսակ արգելքներ ամուսնութեան վերաբերմամբ: Ներկայ կեանքը այս սահմաններից ելնելու փորձեր չի անում, ուստի պէտք է պահել այդ սահմանը:

Դալով ամուսնալուծութեան և ամուսնալուծական հարցերին, Հայոց եկեղեցին պահպանելով աւետարանի սկզբունքը, դուցէ է հետեւողութեամբ մուսայց եկեղեցու պրակտիկային՝ Պոլսոյ հայոց գոյութեան ընթացքում, ամուսնալուծութեան հիմք համարել է միայն և գլխաւորապէս ամուսնական ուխտի անհաւատարմութիւնը: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը վերջերս միայն և այն ևս կեանքի ստիպողական պահանջների առաջ տեղի տալով՝ թեթեւացրել է ամուսնալուծութիւնը, նաեւ այլ պայմանների ամուսնալուծութեան հիմք ծառայեցնելով: Այս հարցի նկատմամբ լուսագոյն կը լինի ընդունել Շահապղիւմի ժողովի որոշումը, որով ամուսնութիւնը լուծելի է համարում հետեւեալ պատճառներով. 1. Ամուսնական անհաւատարմութիւն. 2. Ամուսնութիւն. 3. Մարմնական և հոգեկան արատներ. 4. Արեւցողութիւն. 5. Անհաշտ քնաւորութիւն (ծեծ, կոխ և այլն):

4. — Նոր-Տոմարի հարց. — Նոր կամ Գրիգորեան Տոմարի գործածութիւնը Հայ եկեղեցում ընդունելու հարցով Էջմիածինը զբաղուել է դեռ եւս 1918 թուի մեծ Յեզեփոսութիւնից առաջ, և այս առթիւ յատուկ գրութիւն է ուղարկել Ռուսական Սինոդին, վերջինս ծրագրներին իրազեկ լինելու նպատակով: Բնականաբար այս հարցի

լուծումը արագացաւ, երբ ներկայ Պետութիւնը ընդունեց նոր տոմարը, որից յետոյ 1922 թուին Ռուսաց պատրիարքը նոյնպէս ընդունեց նոր տոմարը, որին հետեւեց նաեւ Պրաւոսլաւ Եկեղեցու ճիւղը՝ Վրաց Եկեղեցին, Անա այս պահմանները մէջ դժուար պիտի լինէր Հայոց Հայրապետի համար Համամիութենական սահմաններում բոլոր միւս շրիտանեայ Եկեղեցիներէրց անկատուել և մենակ առաջնորդուել հին տոմարով, մանաւանդ թէ արտասահմանում հայ գաղութներէրց ոմանք վաղուց տրամադրութիւն էին ցոյց տուել նոր տոմարի անցնելու: Եւ ահա 1923 թ. Նոյեմբերի 9-ին արձակուում է թ. 349 Հայրապետական կոնդակը, նոր տոմարը ընդունելու մասին, և ըստ այնմ այդ թուից կազմուում է էլմիաձնի օրացոյցը նոր տոմարով: Դժբախտաբար Հայրապետական Կոնդակի հրատարակուելուց անմիջապէս յետոյ՝ Ռուսաց Պատրիարքը՝ ռուս հաւատացեալ ժողովրդի պահանջի հետեւանքով, զուցէ և հետեւելով Յոյներին, Նահանջել և յետս էր կոչել իր կարգադրութիւնը: Այդ իսկ պատճառով նոր Տոմարի գործածութեան տնօրէնութեանը ղեկը ընդունելու թիւն չի դտնում Համամիութենական սահմանների թեմերում, ուր հայ ժողովուրդը ռուս և վրացի ժողովուրդների հետ սերտօրէն կապուած էր սովորոյթներով, ընտանեական, վաճառականական և այլ հիմունքներով և սովոր էր եկեղեցական տօները միասին կատարել: Այս դժգոհութիւնը ևս առաւել ակնբախ և զգալի է դառնում Ս. Զատիկի տօնին, որ յիշատակուած ժողովուրդները վաղուց սովոր են միասին տօնել և այժմ ստիպուած էին բաժան տօնել: Նոր Տոմարը ընդունելու դժուարութեան առաջ կանգնած է և կանգնած էլ պիտի մնայ յատկապէս Ս. Նրուստաղէմը, եկեղեցական իրաւունքների պահպանութեան նկատմամբ դժուարութիւնների մէջ չընկնելու համար: Ահա այս դժուարութիւնների առաջ կանգնած է Հայ Եկեղեցին Տոմարական հարցի առթիւ, որի վրայ հրաւիրում է Ազգային Եկեղեցական ժողովի ուշադրութիւնը:

5. — Եկեղեցական տօնի փոփոխութեան հարց. — Այս հարցի առթիւ այլ և այլ տեղերից Հանգուցեալ Հայրապետի անունով խնդիրներ և միջնորդութիւններ են ստացուել, որով խնդրում է թոյլատրել հոգեւորականութեան արտաքոյ Եկեղեցու և ծիսակատարութեանց կրելու աշխարհիկ սքեմ: Սորան հակառակ կայ և մի այլ հոտանք, որ կարեւոր է համարում պահել հոգեւորական սքեմը՝ նկատի առնելով, որ դարերի ընթացքում հայ ժողովուրդը սովորել է իր հոգեւոր հօրը հոգեւոր սքեմով տեսնել և յարգանք ու արժէք տալ այդ սքեմին: Գերազոյն Հոգեւոր խորհուրդը կարծում է, որ յարմար կը լինի պարտադրել հոգեւորականութեան հոգեւոր սքեմ կրել Եկեղեցում, օրինակատարութիւնների, պաշտօնական հանդէսների և հանգամանքների ժամանակ, որից դուրս՝ արտօնել նոցա աշխարհիկ սքեմ կրել:

6. — Աշխարհիկ հոգեւորականութեան ապահովութեան խնդիր. — Հայոց Եկեղեցում ընդունուած սովորութեան համաձայն՝ աշխարհիկ հոգեւորականութիւնը իր պաշտօնավարութեան համար որոշ եւ հաստատուն վարձատրութիւն չի ստանում, այլ ապրում է օրինակատարութիւններից ստացած կամաւոր տուրքերով և գանձանակադրամով: Վարձատրութեան այս եղանակը իր իսկ ըմբռնմամբ համարւում է այդ ձեւը վիրաւորական եւ նուաստացուցիչ, որի պատճառով քահանայութիւնը յաճախ կորցնում է իր ներքին անկախութիւնը եւ ենթարկուում անհատ ծխականների քմահաճոյքին, ուստի առաջարկուում է աշխուճանել նրաթական վարձատրութեան ձեւը, ընդունելով ռոմկի տուչութեան սկզբունքը, որ որոշ տեղերում արդէն ընդունուած է:

7. — Պաճի վերացման հարց. — Այս հարցը կենանք ինքն է լուծել, քանի որ պահողների թիւը շատ է սահմանափակ դարձել եւ պահողներն էլ մեծ մասամբ ոչ իբր ապրում, այլ իբրեւ սովորոյթ են պահում: 1917 թուի համապետարք եւ Կեդրոնական Յանձնաժողովի ստացած պատասխաններն էլ նոյնն են պնդում և կողմնակից են պատի վերացման: Գերազոյն Հոգեւոր խորհուրդը կարծում է, որ պէտք է թողնել միայն Զատիկի

և Աստուածայայտնութեան տօները պատերը մի մի շարաթ է խաչելութեան յիշատակին նուիրումը ուրբաթ օրուայ պատը, որով կը դադարի Օրէնքը գալթակղութեան ազդիւր դառնալէ։ Պատերը կրճատմամբ ինքնին յառաջ է գալիս պատկի օրերի նոր ընդլայնման հարցը։ Այս խնդրի նկատմամբ առաջարկ կայ անխտրի ամէն օր պատկ կատարել։ Գեւրազոյն Հոգեւոր Խորհուրդը հնարաւոր է գտնում պատկի օրերի արգելքը վերացնել՝ համարելով արգելեալ օրեր միայն Ս. Զատիկի և Ս. Մննդեան շարաթապատերը։

8. — Աստուածպաշտութեան լեզուն. — Աստուածպաշտութեան կարգի հետ աստուածպաշտութեան լեզուն անցեալի ծնունդ է, որ իր ժամանակ ժողովրդին հասկանալի լեզու է եղել, բայց այժմ անհասկանալի է, ուստի և հասարակաց աղօթքը, որի նպատակն է ստեղծել ընդհանուր կրօնական տրամադրութիւն աղօթողների մէջ և նոցա միացնել՝ չի ծառայում իր նպատակին։ Այս հարցի նկատմամբ եղած առաջարկները, թարգմանել Ս. Գիրքը, շարականները և աղօթքները, ցանկալի են, բայց չառ դժուար իրագործելի։ Գեւրազոյն Հոգեւոր Խորհուրդը հնարաւոր է գտնում թղթատրել, որ Ս. Գիրքը որոշ հատուածները և հայերի թղթերը թարգմանաբար կարդացուին եղած թարգմանութիւններից օգտուելով, մինչև որ հնարաւոր կը լինի Ս. Գիրքը ամբողջովին թարգմանած տեսնել։

Մինչև այժմ եկեղեցական բարենորոգութեան հարցն արծարծելիս մեծաւ մասամբ նկատի է առնուած քրիստոնէական կրօնի արտաքին արտայայտութիւնները եւ քիչ ուշադրութիւն է դարձուած նորա բովանդակութեան վրայ, հաւատացեալների կրօնական ապրումները ու զգացմունքների վրա պահպանութեան վրայ։ Սակայն այդ առտաքին արտայայտութիւնների բարեփոխութիւնը միայն ի վիճակի չէ կերպարանափոխելու մեր ժողովրդի կրօնական ըմբռնումը, վերածնելու նրան հոգեպէս եւ ստեղծել տալու նոր կեանք՝ քրիստոնէական նոր կենցաղ, որ բարենորոգութեան բուն նպատակը պիտի լինի։

Գեւրազոյն Հոգեւոր Խորհրդի տեսակէտով, այս վերջին ուղին հարթող միջոցները հետեւեալներն են. — 1. Հիմնել մասնագիտական հոգեւոր բարձրագոյն դպրոց՝ տեսական եւ գործնական աստուածաբանական ծրագրով եւ բնական գիտութիւնների ուսուցման լայն ծաւալով, որ ապագայ հոգեւորականացուն ձեռք բերէ քրիստոնէական եւ գիտական լայն աշխարհայեացք։ Միաժամանակ ձեռք բերէ կրօնական ոգի եւ խորը համոզմունք՝ քրիստոնէական բարոյական բարձր գաղափարների ճշմարտութեան եւ իր կենցաղով այդ աշխարհայեացքի մարմնացնողը հանդիսանալ կեանքի մէջ, դաստիարակիլ օրինակ ծառայելով իր համայնքին։ Այլապէս ասած՝ նոր հոգեւորականութիւն ստեղծէ, ընդունակ նոր կեանքի պահանջներին զահագում տալու։ 2. Քրիստոնէական ուսմունքը կենդանի խօսքի միջոցով իւրացնել տալ համայնքին՝ նրա մէջ քրիստոնէական սիրոց ոգին կենդանացնելու և կեանքում համապատասխան կենցաղ ստեղծել տալու նպատակով։ 3. Նպատակը կրօնա-բարոյական բնոյթ կրող գեղարուեստական երկերի զարգացման, կազմակերպել կիրակնօրեայ դասախօսութիւններ և ծրագրուած զրոյցներ՝ մատաղ սերնդի եւ ընդհանրապէս հաւատացեալ հօտի կրօնա-բարոյական դաստիարակութեան նպատակով։ 4. Կազմակերպել համայնքի մէջ գիւթութեան և սիրոյ գործեր։ 5. Հրատարակել Աստուածաբանական ամսաթերթի եւ կրօնական շարաթաթերթեր։ 6. Վերականգնել նուիրակութիւնը ազգային եկեղեցու միութիւնը պահպանելու, ի սփիւռու աշխարհից ցրուած գաղութահայութիւնը Մայր Աթոռի և Մայր հրկրի — Հայրենիքի — հետ սերտօրէն կապելու նպատակով։ Եւ վերջապէս Ս. Եկեղեցու արտաքին ծխական կարգերն ու արարողութիւնները նպատակաշարժար կրճատուեն որով և մշակուած քաղցրաւոր գեղարուեստական երգով եւ երաժշտութեամբ վերացնել։ Ահա այն ուղին, որ կ'առաջնորդէ մեզ դէպի արտաքին ու ներքին ճշմարիտ բարենորոգութիւն։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ^(*)

«ԵՐԱՆԻ ՍԳԱՒՈՐԱՑ, ԶԻ ՆՈՔԱ

ՄԻՒԹԱՐԵՍՑԻՆ»

(ՄԱՍՏ. Ե. 4.)

Մեռելոց է այսօր. օր մտածումի, անգործարձումի, եւ սուգի, օր մխիթարութեան:

Մեր Եկեղեցին, բաղդատաբար ուրիշ եկեղեցիներու, աւելի սիրով և հաւատքով կը տօնէ մեռելոցը, և ատոր պատճառները մեկնութեան չեն կարտախր: Մեր ժողովուրդը կը սիրէ մեռելոցը, վասն զի շատ մեռելներ ունի, եւ կը յարգէ իր մեռելները, վասն զի անոնք մեծաւ մասամբ տըխուր՝ բայց վսեմ ճակատագրով մը եղած են մարտիրոսներ եւ հալածուողներ իրենց գաղափարին, այսինքն տառապողներ և սուրբեր: Եւ արդէն սուրբ չեն կրնար ըլլալ անոնք, որոնք չեն տառապած: տառապանքի բեւեռն է որ կը զամէ մեղքը, և տառապանքին արեւնն ու արցունքը կը մաքրեն հոգին, պարգեւելով անոր կեանքի ամենէն անանքնական ուրախութիւններէն մին: Զկայ հայ մը որ մեռելոցներու այս սրտագրաւ ու նոյն ատեն խոսուր առիթներուն, չէրէշ հոլը իր մեռած սիրելիներուն, որոնք տարիներու տառապանքը կրեցին իւրենց հոգիներուն մէջ, և թեթեւցան մեղքի բեւեռնէն: չկայ ազգասէր և կրօնասէր հայ մը, որ այս առիթներուն սիրով և արցունքով չէրէշ անծայր կարողանալ իր մեռելներուն և նահատակներուն՝ իրենց վերքերու անհուն զանազանութեամբ խայտաբղետ, որոնք իրենց գերեզմաններէն, եւ ամհուն զաշտերէն մեղի կը բերին չմեռնող գաղափարներու ոսկի երազը, որբաղան շուշափայլ մը պէս՝ նետուած իրենց հոգիներուն: Եւ մեռելները չեն ապրիր երբ երազը մեռնի, և ոչ զորք չեն ապրիր երբ մեռելները լռեն: այդ երազը տակաւին ունին անոնք մեղի հետ միասին, անոր համար է որ մենք այնքան սիրով կ'ապուած ենք մեր

անցեալին, մեր մեռելներուն, և անոնցմով խանդավառուած ու մխիթարուած, երբ մահաւանդ գոթեմ ճակատագիրը շատ անգամ իր ժանգոտած շղթաներուն ներքեւ պահած է զուռները մեր ներկայ ու ապագայ յոյսերուն:

Սակայն եթէ սուգը եւ անցեալի ոգեւորումը միայն ըլլալին պատճառներ մեր սիրոյն, մարդկային այդ զգացումները թէ եւ նուիրական, պիտի նսեմացնէին այս տօնակատարութեան խորհուրդը: Մեռելոցի օրուան խորհուրդը, ողջերն ու մեռելները իւրաքուր զօրէի է, իրարու բերի է աւելի, եւ՝ կու կեանքերու խորհուրդը կը լուսաւորէ: Անիկա լոյսի եւ տարազայտ աշխարհները միացնող հանգրուանն է, ուր մեր հոգիները կը ժամապրուին: Եւ մահաւանդ անդրադարձումի պահն է մեր կեանքին Աւատարանի լոյսին մէջ:

Մեռելոցներուն՝ երբ մեր մտածումները անգիմադրելիօրէն կը միանան մեր այս աշխարհէն մեկնող սիրելիներուն, մտածուածի այդ ճակատն ընթացքին մէջ, մենք կը տարուինք խորհիլ երկու աշխարհներու եւ մահաւանդ մեր այս կեանքի մասին: Եւ մեր միտքին մէջ հազարերորդ անգամ ըլլալով կը ծնին ու կը մեռնին դարեր տազնապեցնող մտածումներ: Ի՞նչ է կեանքը, ինչպէս պարտի ըլլալ անկաւ, մահաւանդ ի՞նչ իտէ՛սլի պէտք է ձգտի անկաւ: Եթէ կեանքը այս աշխարհին մէջ միայն գոյութիւն ունեցող ու տեղը իրողութիւն մը նկատենք, մեր կատարելութիւնն ու երջանկութիւնը այս երկրի վրայ որոնելով միայն, այն ատեն եւ՝ ունեցը կը զաւանթ խորհուրդէ պարպուած և կեանքին չխօսող ծիսակատարութիւն մը, վերջաժամացութիւն մը միայն: Իսկ ընդհանրապէս ի՞նչ մարդկային կեանքը ճամբորդութիւն մը նկատենք տեսանելիէն անտեսանելին, աշխարհէն յաւիտենականին, այն ատեն կեանքի իւրաքանչիւր օրը կը դառնայ վախճան մը եւ սկիզբ մը միանգամայն, եւ սիրոյ ու ծառայութեան իւրաքանչիւր արարքը արժէք մը կ'զգենու: այն ատեն միայն մեռելոցը անդարդարձուածի և ինքնազննութեան հանգրուան մը կը լինի մեր այս կեանքին մէջ:

Բայց քրիստոնեան գիտէ թէ ասանց երկնքի երազին, մարդը այս կեանքի քառսին մէջ հարկադրաբար պիտի իյնար լու-

(*) Բարոյ, խառնած՝ վերափոխման մեռելոցին ի Ս. Փրկիչ գերեզմանաւում:

ծուծներու ամենէն յոռեզոյնին, յուսահատ ու սեւ, և պիտի մտնէր շարքին մէջ հաստ և սուժ իրերուն լոյսին դէմ անթափանց, որոնք տիեզերական կեանքի ստորին սանձ զգամատեքը կը կապեն:

Եթէ հոս կեանք ենք այդ գոյնիմ գիտութիւնը ապացուցանելու, եթէ ամէն բանի վախճանը գերեզմանն է, այն ատեն կեանքը բնաւ իմաստ մը չունենար, անիկա առեղծուած մը կը մնայ այնքան անգութ, որքան անլուծելի՝, պէտք է գրել անոր դուրան վրայ այն թախծազին, բայց ճշմարիտ խօսքը առաքեալին. «Առանց Աստուծոյ, առանց յոյսի»։ Եւ կամ պիտի իրականանար այն ատեն հնդիկ յոռետեսներուն պատգամը, կեանքի այս անգութ եղբարսաղի նկատմամբ:

Սակայն քրիստոնեան երկնքին նայելու, և անոր ըզձանքով ապրելու ուժն ու հաւատքը ունի, որ իրեն կը բանայ օրհնութիւն, որ կամարներ կը ձևէ իր հողիին մէջ, դէպի գերազոյն արդարութեան յղացքը, հակառակ որ աշխարհի վրայ ամէն օր նիւթը հերքումը կ'ընէ այդ երազին: Որքան ճիշդ է Բասգալի մտածումը, երբ մեծ՝ և անոր համար գոբալստ գիտնականը, հաշուահէշը ընելէ վերջ ևս իմացականութեան տուիքներուն, և այս կեանքի հանգամանքներուն, յուսահատ անոնց ողորմելի և խեղճուկ ոչինչութենէն, թափ կուտայ ինքզինքին դէպի կեանքերու կեանքը, դէպի Ան որ կայ առանց մեղի, որ կը նայի մեր վրայ գուցէ արգահատանքով՝ բայց սիրով, և որ չէ լքած գմեղ՝ Եւ Բասգալ իր այս անգոյնը կը խտացնէ սա հռչակաւոր տարազին մէջ. «Պիտի չգտնէիր զիս, եթէ որոնած չըլլայիր»։ Այս սուգ է չափազանց խոր ճիշդին մէջ կը լսուի ձայնը բոլոր անոնց, որոնք այս աշխարհը անբաւարար գտան իրենց հոգեկան ուժերուն, որոնք չկրցին հաւատալ թէ ամէն ինչ կրնայ վերջանալ այս կեանքի մէջ, և երկնքի երազով ապրեցան: Եւ արգարե մարդը մինակ՝ առանց Աստուծոյ և ապագայ կեանքի յոյսին, պիտի ըլլար տխրած գոյութիւն մը, մերկացած այն բոլոր վեհ և աղուռ բաներէն, որոնք բարձրագոյն կեանքի մը յատկանիշերը կը կապեն: Դարեր շարունակ մարդը որոնէր է երկնքն ու երկիրը միացնող ծիրանի կա-

մուրջը, նիւթէն գէպի լոյս, անկատարէն կատարելութիւն երթալու համար, դարեր շարունակ մարդիկ յաւերժանալու կարտող ու գաղափարով տառապած են:

Մեռելոցը, յիշատակի տօնն է բոլոր յաւերժացողներու, և յաւերժանալու ձգտումով ողորդներու: Տօն բոլոր անոնց ուրիշ պայծառ վաղորդայններու նայեցան միշտ, կեանքի հորիզոններէն անդին, որոնց հողին չմոցեալ տարակոյտէն, և որոնք այս միւր արեւէն աւելի պայծառ լոյսի մը նայեցան, և մեռան աստապանքի բաժակէն ցյաղ խմելէ վերջ:

Մեռելոցը տօնն է մահաւանդ սգաւորներու, Աւետարանի բացատրութեամբ, այսինքն բոլոր անոնց, որոնք խոցուած են իրենց ամենէն քաղցր սիրոյն մէջ, որոնք կորսնցուցած են իրենց էութեան ամենէն թանկագին մասը, և զայն վերստին գտնելու յոյսով կ'ապրին, որոնք կեանքի բարձրագոյն իրականութիւններու երազը ունին:

Սգաւորութիւնը վիճակ մըն է մահաւանդ, ուր հողին նուազ սքողուած է նիւթական ըզձանքներու մշուշով, եւ աւելի յստակ և խորունկ կ'զգայ ծարաւը ճամբատութեան, արգարութեան, սիրոյ, եւ Աստուծոյ:

Անոր համար է որ Յիսուս կ'ըսէ «Երանի սգաւորացոյ», անոնց որոնց հողին աւելի ընդունակ դարձած է տեսիլքի և մտածումի. եւ չըրեր երանի զուարճացողներուն, վասն զի գիտէ թէ անոնք իրենց խօս և անմիտ վաղքին մէջ, ոչ մէկ հոգեկան և բարձրագոյն արժէքի առջև կրնան կանգ առնել լըջօրէն, և մտածել. անոնք չեն կրնար թափանցել իրերու եւ երեւոյթներու խորը, ըմբռնելու համար թէ նիւթէն վեր կայ հողին, և մարդէն վեր՝ Աստուծոյ: Անոնք որ գերի են նիւթին եւ ժամանակաւորին, չեն կրնար հասկնալ մեռելոցի աննիւթական խորհուրդը, և հետեւաբար չեն կրնար հաղորդակցիլ անոնց հետ, որոնց յիշատակովը համալրաւուած ենք այսօր:

Մենք ազգային սգաւորներ եղած ենք միշտ, և սուգն ու տառապանքը զմեզ աւելի թափանցող ու գիտակցիլ ըրած են, և մեր գոնիւնի վիճակներուն գիտաբանելու կորով ներշնչած: Չեմ քաջուիր ըսելու թէ զմեզ աւելի տեսլապաշտ և անգրհայեցող ըրած են հեռաւոր իրականութիւններու

նկատմամբ: Սուգը երկրորդ գիտակցութիւն մը եղած է մեզի, և մինչ իր արցունքի բուրբղէն աւելի յստակ տեսած ենք հոգեւոր իրողութիւնները:

Մեռելները սիրել կը նշանակէ սիրել անոնց առաքինութիւնները, անոնց խտէալները, վասն զի սուրբներն ու հերոսները պատկերներն են գաղափարին. և մինչ զիրենք լիցնող գաղափարին է որ կը բերենք մեր յարգանքը. մարդը պատկերն է գաղափարին և Աստուծոյ:

Սկած ենք հստակ տեսնելու մեր մեռելներուն համար, որոնք իրենց հողակոյտերուն վրայ խաչ ունենալէ առաջ իրենց հոգիին մէջ կրեցին զայն. և խնդրելու նոյն ատեն բարխոսութիւնը անոնց, որոնք պէտք է հաւատալ թէ Սուրբերն են, ի՞նչ կարելի է սուրբ ըլլալ, քանի որ այս կեանքին մէջ իրենցմէ չատեր արդէն քաւարանը ապրեցան: Եկած ենք այսօր հոս, երկու կեանքեր հանգրուանող Մեռելացի այս խորհուրդին մէջ, ներումի և զղջումի պահեր ապրելու: Աղօթելով որ Տէրը իր լոյսին մէջ պայծառացնէ մեր բերաւոր մեռելներուն հոգիները, և ողջերուս պարգևէ չորհրդ և գիտակցութիւն, որպէս զի կարենանք այս կեանքի մէջ քայլել հոգեւոր ապագայի հաւատով, այսկերպ օրհնելով գանձուն Ամենաօրէն Երրորդութեան, որ է օրհնել յաւիտեան ամէն:

ԵՂԻՇԷ ՎՐԻ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

ՅՈՐԴԱՆԱՆ ԳԵՏԸ

Ա. ՀԵՏԱԶՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Թորդանան, զոր Արաբացիք կ'անուանեն Էլ-Շեքիա (ջուր խմելու աւազան) ոչ միայն գերազանցապէս նուիրական գետն է, այլ է նաեւ այն ջուրի ընթացքը որ իր մասնաւոր յատկութիւններն ունի: Անիկա ամենէն նուազ ծանօթ գետն էր ԺԺ. դարուն կատարուած հետազոտութիւններէն առաջ: Պէզանսի անանունը Դ. դարուն և Ուիլիամ Բալդեպիտիպոսը Ը. դարուն կտրած էին այս գետի ամբողջ հովիտը՝ Տիրերիայէն սկսեալ մինչև Երեքով: Նաեւ Երուսաղէմի Բողոքն Ա. Թագաւորը 1100ին այս միեւնոյն հովիտէն վեր բարձրացած էր մինչև

Տիրերիա: Բայց այս ուղեւորութիւնները պարզ յիշատակութիւն մը միայն ունեցած են պատմութեան մէջ: Ուրիշ ոչ մէկ հին հեղինակ, բացի Յովսէփոսէն, որուն լինպէս յայտնի է՝ արժանահաւատութեան կարելի է միշտ վստահիլ, էէ թողած որ և նկարագրութիւն Թորդանանի մասին: 1835 տարուան Յուլիոն Կոստիգա Իրանացին Թորդանանը հետազոտելու համար նաւակով ճամբորդեց անոր վրայէն, Տիրերիայէն մինչև Մեռեալ Մով, եւ Երուսաղէմ վերադարձին՝ կրած յովութիւններէն հիւսնդաւ նայով վախճանեցաւ, Նոյնը պատահեցաւ նաեւ երկրորդ հետազոտողին՝ Անգլիացի տեղակալ Molyneux (1847), որ սակայն ժամանակ ունեցաւ համառօտակի նօթագրելու իր այս ճամբորդութիւնը: Միայն Lyntch էր որ 1848ին Միացեալ Նահանգներու կողմէ Պաղեստին զբոսելով՝ Թորդանանի մասին տուաւ գիտական իր առաջին ծանօթութիւնները:

Լինչ Ապրիլ ամսուան մէջ ութուկէս օրէն կատարեց Թորդանանի այս ուղեւորութիւնը՝ Տիրերիայէն Մովի հարաւը շինուած իր երկու մետաղեայ նաւակներով: Արշաւանքին մասնակցողներէն մին՝ Dr. Anderson գեղեցիկ տեղեկագիր մը թողած է Պաղեստինի երկրաբանութեան վրայօք: Հետագային, 1872-1878, երկու անգլիացի սպաներ, Conder և Kitchner, "Palestine Expedition Fund", ընկերութեան կողմէ շարունակեցին և ամբողջացուցին ամերիկացիներու սկսած աշխատանքը ու հետազոտեցին Թորդանանը՝ Պանիասի Ակէն մինչև Մեռեալ Մով:

Բ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՀՈՎԻՏԸ ԿՍՎ ՂՕՐ.

Ըսենք համառօտակի թէ, երկրաբանական երևոյթներու համաձայն, բրածոներու շրջանին Պաղեստին իր լեռներով միասին տակաւ վեր բարձրացած է ջուրերու մակերեսէն ու երևան բերած է հողային այն մեծ պատուածքը, որ Թորդանանի այժմեան հովիտն է և զոր Արաբացիք կ'անուանեն Դօր (ցած կամ հերձեալ երկրի): Սկիզբները այդ հովիտը աւելի քան 300 քիլոմէթր երկարութեամբ ընդարձակ լիճ մը կը ձևացնէր, որուն մակերեսը 425 մէզր բարձր էր այժմեան Մեռեալ Մովի մակերեսէն, այսինքն 31 մէզր աւելի բարձր Միշեքիականի ջու-

երբու մականերսնէն: Ե Զրհնեղեղի շրջանին վերջերը, կ'ըսէ Մ. Հուլ, լիճին ջուրերը խրինց ամենաբարձր կէտին հասան, եւ երբ սառնակոյտերն ու ձիւները անհետացան լիւքանանէն և այժմեան ընական պայմանները երևան եկան, այն ատեն անձրևները նուազեցան և լիճին մակաները կամաց կամաց վար իջաւ, մինչև որ Յորդանանի հովիտը եղաւ մահիճը երկու լիճերուն և զանոնք իրարու միացնող ջուրի հոսանքին» (*):

Կը կարծուի թէ Մեռեալ Մովը իր այժմեան մականերսնէն հասաւ պատմական շրջանին առաջ: 1836-1837ին էր միայն որ երկու գերեզմանացի գերեզմաններ՝ Henri von Schubert եւ Roth մեծադոյն զարմանքով նկատեցին թէ Յորդանանի գետաբերանը և Մեռեալ Մովը շատ ցած էին Միջերկրականի մականերսնէն:

Յորդանանի հովիտին վայրէջքը գրեթէ միակերպ է հիւսիսէն հարաւ և իւրաքանչիւր քիլոմէտրի վրայ մօտաւորապէս մէկ-ուկէս մէդր զէպի ցած կ'իջնէ: Գալով հովիտին լայնութեան՝ շուրջ 6 քիլոմէտր է Տիրեքական Մովի հարաւային ստինց վրայ, 2 քիլոմէտր՝ Պէյսանի հիւսիս-արեւելքը, 3 քիլոմէտր՝ քիչ մը աւելի հարաւ: Վերջապէս հովիտը երթալով կը լայննայ մինչև Մեռեալ Մով ու հոն կը հասնի 20 քիլոմէտրի:

Արարացիք Դ. Թ. (կարուածք) կ'անուանեն այն փոքրիկ դաշտագետինը ուսկից կը հոսի Յորդանան և որուն լայնքը կը փոփոխուի 400էն մինչև 3000 մէդր: Այս դաշտագետինի խորութիւնը, հովիտին ամբողջութեան համեմատութեամբ, 6 մէդր է հիւսիսային մասին մէջ, 15էն 30 մէդր միջին մասին մէջ և 60 մէդր Մեռեալ Մովի կողմը: Բացի հարաւային ծայրէն, որ անբեր է աղային տարրեր պարունակելուն պատճառաւ, Զորը հարուստ բուսականութիւն մը ունի: Բայց Յորդանանի հովիտը ամբողջովին ոռոգելու համար հարկ անհրաժեշտ է մեծ աշխատանք թափել, վասնզի, ինչպէս ըսինք, Յորդանանի մահիճը շատ ցած է:

վերջ(*)՝ Յորդանան վար կ'իջնէ Մերոմի դաշտէն, որ ունի շուրջ 25 քիլոմէտր երկայնութիւն և 10 քիլոմէտր լայնք, ու հոն իր մէջ կ'ընդունի բազմաթիւ վտակներ, ուրոնք կ'աւելցնեն դաշտին մօրուտ հանգամանքը: Այս դաշտին հարաւակողմը կը փայլին Հուլէի լիճին ջուրերը, զոր ընդհանրապէս կը նոյնացնեն Մերոմի կամ Մառօնի ջուրերուն հետ(**) (Յես. ԺԼ. 5, 7): Նոյն լիճին մէջ կը հոսի գետը՝ անցնելէ վերջ ճախճախտուէ մը, ուր առատութեամբ կ'անին կնիւն, եղեգ ու եգիպտական պապիւրոս և որ հաւաքովայն է Սիւրիոյ ամէնապզի թռչուններուն:

Մերոմի լիճը ունի 6 քիլոմէտր երկայնութիւն ու այնքան լայնութիւն ու կը ներկայացնէ եռանկիւնի մը կամ աւելի ճիշդ սրտի մը ձևը: Զուրին մակաները, որուն խորութիւնը կը փոփոխուի 3էն 5 մէդր, երկու մէդր բարձր է Միջերկրական Մովէն:

Յորդանան արագ ընթացքով մը Մերոմի լիճէն կ'իջնէ Տիրեքական Մովը: Շուրջ 16 քիլոմէտր ընթացքի մը վրայ անկա 210 քիլոմէտր դար կ'իջնէ ու իր ընթացքը կը դանդաղեցնէ լիճին հիւսիսը 3 քիլոմէտր հեռու, երբ կը մօտենայ Բեթսայիդայի բարերբ դաշտին:

Աւետարանական լիճին մէջ մօնելէն ետք Յորդանան նախ չի խառնուիր անոր ջուրերուն: Իր այս մասնայատկութենէն ծագում առած է այն կարծիքը՝ թէ գետը կ'անցնի Տիրեքական Մովէն առանց խառնուելու անոր ջուրերուն:

Տիրեքական Մովի (21 քիլոմէտր երկայն, 9¹/₂ քիլոմէտր լայն ու առ առաւել 47 մէդր խոր) հարաւ-արեւմտեան ծայրէն դուրս կ'ելլէ Յորդանան ու բազմաթիւ շրջապատյոյ դարձածքներ կը գծէ դաշտին վրայ: Իր դարձգարձիկն այս շրջանին այնքան շատ են, որ երեք անգամ կ'աւելցնեն իր հեռաւորութիւնը Մեռեալ Մովէն, մինչև ուղիղ գիծով 104 քիլոմէտր է այդ հեռաւորութիւնը:

Անիկա արծաթափայլ յտակութիւն մը ունի Տիրեքական Մովէն դուրս ելած ատեն,

Գ. ԳՈՐԴԱՆԱՆԻ ԸՆԹԱՍԹԸ.

Իր երեք ակերուն իւրա խառնուելէն

(*) Dictionnaire de la Bible, JOURDAIN քառին տակ, սիւնակ 1708:

(*) Յորդանանի ակերուն մասին տե՛ս ՄԻՈՆ 1937 Օգոստոս, Երես 235-237:

(**) Այստեղ էր որ Յեսու յաղթանակ տարաւ Քանանի հիւսիսակողմի դաշնակից Թագաւորներուն դէմ:

բայց շուտով կը պղտորի երբ իր մէջ կ'ընդունին Եւրամուքի սկիստան ջուրերը՝ լինէն մօտաւորապէս 8 քիլոմէր գէպի հարաւ։

«Դետը, կ'ըսէ Montague, այնքան դարձաբարձիկ ընթաններ կ'ընէ, որ երբեմն ամբողջ օրը նաւարկելէ վերջ մենք զմեզ կը գտնէինք հոն՝ ուսկից մեկնած էինք։ Մերթ կը փակուէինք բարձր ու խոպան լիւններու մէջտեղ, մերթ կը նաւարկէինք ուռածազարդ հովիտի մը մէջէն, հոն ուր քիտը արագ ու վտանգաւոր դարձուած քներ ունի, կամ ստախիտ թաւուաներէ, որոնք կը ստիպէին մեզ երեսի վրայ պառկել նաւակին մէջ՝ չը կառնէիւ համար ձիւղերուն, որոնք մեկնանք կը շաղպատուէին մեր գլխուն վերեւ և հոսանքին արագութիւնն ու սաստկութիւնը ժամանակ չէին տար զանոնք կտրելու։ Ուրիշ անգամներ կացինը ձեռուներս կը ջարդէինք ձիւղերը ու կը հարթէինք մեր ճամբան։ Ապա նորէն կը տարուէինք սոսկալի յորձանքներէ ու կը նետուէինք 12էն 15 մէրը բարձրութեամբ ուղղաձիգ ջրվէժներու մէջէն, որոնցմէ կ'ազատուէինք կիսովին լրաստյոյ եղած»(*)։

Հովիտին նկարագրերը աչքի զարնող փոփոխութիւն մը կը կրէ գետին ստորին ընթացքին մէջ, Մեռեալ Մովէն շուրջ 22 քիլոմէր գէպի հիւսիս։ Անիկա յանկարծ գրեթէ վայրենի ու ամուլ երևոյթ մը կ'առնէ ու Յորդանանի դարձուածքները գեղազարդող մոշենիներու և եղեգներու կանաչ երիզը երթալով կը նեղնայ։ Իր այս ստորին ընթացքին մէջ Յորդանան կը լայննայ՝ նախ 37-38 մէրը, ապա լայնքը հետզհետէ կ'աւելնայ ու գետաբերանէն քիչ մը վերեւ կը հասնի մինչև 75 մէրը։ Այս վերջին կէտին վրայ անոր խորութիւնը գրեթէ մէկ մէրը չափ է։ Մեռեալ Մովի հիւսիսը չորս քիլոմէրէն սկսեալ բուսականութիւնը իսպառ կը դադրի, վառնով այնտեղ հողը խտնուած է աղով, գանձով, ծծումբով ու երկաթի օքսիտով։

Գ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՅՈՐԶԱՆՔՆԵՐԸ.

Յորդանանի յորձանքները բաղմաթիւն են մանաւանդ իր միջին ու ստորին ըն-

թացքներուն վրայ։ Ամերիկեան արշաւախումբը 27 վտանգաւոր յորձանքներ կը թուէ։ Ատոնց վրայ պէտք է աւելցնել նաև խուժերն ու խարակները և հոսանքի ընդհանուր արագութիւնը։ Մին երկաթէ եւ միւսը պղինձէ իր երկու նաւակներով Լինչ ամենամեծ դժուարութեամբ կրցաւ գետէն վար իջնել։ Եւրամուքի գետաբերանին վերեւ գտնուող յորձանք մը 3,35 մէրը բարձր վրէժ մը կը ձեռնարկէ։ Ահաւասիկ սոյն արկածալից նաւարկութեան նկարագրութիւնը՝ նոյնիսկ Լինչէ գիրի առնուած։

«Սոյն այս վայրը տեսակ մը սարաւանդ կար շուրջ 60 աստիճան անկիւնով մը, ու անոր ստորտը, ձիւղ անցքին վրայ, դէպի առաջ ցցուած վտանգաւոր քարաժայռ մը։ Անհրաժեշտ էր ուրեմն, չլախախուելու համար, իջնել և այդ քարաժայռի սուր անկիւնէն դարձ մը ընել։ Անիկա կը գտնուէր ծայր խորխորատի մը, որ եռացեալ կաթսայի մը նմանութիւն ունէր ու իր մէջէն ջուրը կը հոսէր բոլորաձև պտոյտով մը։ Անոր ստորտը կային երկու ուժգին յորձանքներ, ամեն մէկը շուրջ 150 ետրա (137 մէրը) երկարութեամբ, եւ ջուրերու սպիտակ փրփրադէզ մակերեսէն վեր կը բարձրանային սե ժայռերու ցցունքներ։ Ատոնցմէ ալ վար, մէկ մը (1600 մէրը) հեռու, կային աւելի երկար ուրիշ երկու յորձանքներ, բայց աւելի մեծ ու նուազ դժուարին վայրէջքով մը։ Բարեբախտաբար ձախափին վրայ 5 ոտք (1,65 մէրը) բարձրութեամբ մեծկակ թուփ մը կար, հոն՝ ուր ջուրերը տեսակ մը հրուանդան ձևացուցած էին։ Մեր մարդոցմէն մին վերնակողով խոտորանակ լողալով՝ բռնեց պարանի մը ծայրը ու զայն ամրապէս թուփի արմատներուն պարանի ուժգին ձգտումին տուկալու չափ ուժ ունենային, և սակայն ուրիշ միջոց չկար։ Ձկտանդեղու համար իմ մարդոցս կեանքը՝ նոյն տեղացի ամենէն ուժեղ քանի մը արաբներու լողալ տուի նաւակներու քովի վեր, զանոնք առաջ վաճար կորուստէ։ Ծառայողներու ըլլալով մարդիկը՝ թուլացնինք պարանը ու ջրվէժին եզերքը ուղղեցինք նաւակները, որոնք ցնցուեցան ու մէկ կողմ հակեցան զիրենք մղող հոսանքին բուռն ուժին ներքեւ։ Սա-

(*) Narration of the Expedition to the Dead Sea, երես 182.

տիկ անձկութեան պահ մը եղաւ ասիկա: Հիմա նաւաստիները մազլցած էին ցից ժայռերէն վեր ու շարուած էին իրարու ետեւ, որպէսզի մեզ օգնութեան փութային՝ եթէ մենք դուրս ինչայինք նաւակներէն ու զէպի իրենց մղուէինք: Նաւակին մէջ հետս մէկը կար պարանք ձեռքը բռնած: Մերկացած արաքները կիցած էին քիչ մը անդին՝ ժայռերու և փրկարդէզ ջուրին միջև ու վայրենի շարժումներ կ'ընէին ու բարձրաձայն աղաղակներ կ'արձակէին, որոնք մոնչոզ յորձանքներու ժխորին կը խառնուէին... Երկրկու կողմէն շորական հոգի ջուրին մէջ կառչած էին նաւակներուն ու պատահաւ իթէ կարիկ ըլլար, զանոնք հեռացնելու սպառնացող ժայռէն: Այդ պահուն նաւակները զիրենք պրկող պարանքները ձգտելով՝ կատաղի հոսանքին մէջ կողմէն միւսը կ'ոստոտէին փրկիւրաբար ձիւրու նման: Այն վայրկեանին երբ նպատաւոր զիրք առին նաւակները՝ պարանք թուլցնելու նշանը տուի ու նաւակները ուժգնութեամբ առաջ խոյացան. նախ ջուրին խորը ընկղմեցան ու ապա ռստոտեցին օդին մէջ: Ժայռը մեկուսացած էր, անցած էինք վրէժէն ու նաւակները կիսովին լեցուած էին ջուրով, և մենք խելքի պտոյտ պատճառող արագութեամբ ողջ առողջ առաջ կը քըշուէինք յորձանքէն... Արարներէն երկուքին առեքըր սանեցան ու մեզմէ հեռու զէպի վար քըշուեցան, բայց քիչ վերջ անոնք ալ ազատուեցան անփնաս» (*):

Ե. ԹՈՐԴԱՆԱՆԻ ԳԵՏԱԲԵՐԱՆԸ.

Յորդանան իր ջուրերը կը թափէ Մեռեալ Մովին մէջ երկու թեւերու բաժնուած տեղիքով մը: Թեւերուն իւրաքանչիւրին լայնքն է 50 մէտր: Ֆելթան ինքնին ծածկուած է սիկով մը, որ, հակառակ իր նուազ խորութեան, թոյլ էի տար ջուրէն ոտքով անցնիլ: Հաշիւ ըրած են որ գետը օրական վից միլիոն լիտրա ջուր կը թափէ լիւնին մէջ: Ջուրի այս հսկայ զանգուածը կը շփուի հիւսիս ամէն օր: Այսու հանդերձ Մեռեալ Մովը սակաւ ինչ կը բարձրանայ ձմրան և գարնան եղանակներուն:

Յորդանանի լիւնին մէջ թափած ջայրը կամ գետաբերանը ցած է իր ակէն 914 մէտր: Երբ 520 մէտրը Միջերկրականի մանկերեսէն վեր կը գտնուի և 394 մէտրը՝ վար:

Ջ. ԹՈՐԴԱՆԱՆԻ ՋՈՐԴ.

Գարնան եղանակին և ամրան սկիզբները Յորդանան՝ արագօրէն ուռեանալով Մեծ Հերմոնի և Ճուրանի հարթային լեռներու ձիւնհալքէն և այն հեղեղանման անձրևներէն որոնք մեծ առատութեամբ Ղօրը շըրջապատող ձորերուն վրայ կը տեղան, կը պլտորի ու կը բարձրացնէ իր մակերեսը, կը փլցնէ իր կրային ափունքը, արժատախիլ կ'ընէ եզերքի մեծամեծ ծառերը ու անոնց բեկորներու ահագին կոյտը կը քշէ կը տանի մինչև Մեռեալ Մով: Ամառը, ընդհանրապէս, Յունիս ամսէն սկսեալ, երբ ձիւները կ'անթրեւութան ու անձրևները կը գաղրին, յստակ են գետին ջուրերը, բայց ոչ բոլորովին ջրնջ, վասն զի անոնք միշտ հետերին կը բերեն իրենց եզերքներուն սիւկերը: Բայց այդ եղանակին ջուրերը մուծ կանաչ գոյն մը կ'առնեն ու ասորովին համ մը կ'առնեն, ու կը հոսին ուղղակի Զաարէհի, Մարմուքի, Յապպոքի հեղեղատներէն, զորս Յորդանան իր մէջ կ'ընդունի արեւելեան կողմէն, ու Տէրտարայի, Ճալուսի, Փարայի ու Քէլթի առուններէն, որոնք իրեն կը միանան արեւմուտքէն:

Իտալացի ուղեւոր մը կ'ըսէ թէ Յորդանանի ջուրը սքաղցր է շաքարի նման: Ժիշդ է որ անիկա ասորովին համ մը ունի եւ շուտով կը յստակի օդի ազդեցութեան տակ, բայց հարկաւոր է զայն եռացնել, որպէս զի ջնջուին իր մէջ գտնուող բուսային մանրէները:

Գետին ջուրը կը պարունակէ աղային խառնուրդ մը 0,873 կրամ մէկ լիտրայի մէջ, և կը բաղկանայ 0,425 կրամ քլորէ, 0,034 կրամ ծծմբային թթուէ, 0,229 կրամ օշնանէ (soude), 0,060 կրամ կիրէ ու 9,065 կրամ մագնիզիէ: Այս ճշգրիտ տարաբաշխ ծուծիւնը կատարած է Lortet գետաբերանէն 12 քիլոմէտրը զէպի հիւսիս առնուած ջուրէն:

Է. ԹՈՐԴԱՆԱՆԻ ԹՈՐԴՈՒՄԸ.

Յորդանան, ինչպէս կը հաստատէ Աս.

(*) Narration of the Expedition to the Dead Sea
երես 189 - 190:

սուսածառույցը (Յես. Գ. 15, Սիրաք ԻԴ. 36), կանոնաւորապէս կը յորդի դարիի հունձքի ժամանակ, այսինքն գէպի Մարտ ամսուն վերջերը, ինչպէս բացորոշ կ'ըսէ նաև Մնացորդաց Բ. Գիրքը (ԺԲ. 15)։

Ողողումը կը սկսի Յունուարին կամ Փետրուարին ու իր ավերէն հետև կը պարածուի մինչև 400 մէդր ու տեղ տեղ մինչև 3000 մէդր։ Ողողումը առաջ կու գայ Յունուար եւ Փետրուար ամիսներու յորդանոս անձրեւներէն եւ Հերմոնի ձիւնհալքէն։ Ողողումին այնքան տարածուն չըլլալուն պատճառն այն է՝ որ Մերմիի Լիճը ու Տիբերական Ծովը կը չափաւորեն զայն՝ իրենց ավերէն գուրս թափելով առատացած ջուրեր։ Երբ շատ մեծ ըլլալ յորդումը՝ այն ատեն չորս մէդրի չափ վեր կը բարձրանայ Մեռեալ Ծովի մակերեսը։

Ը. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ԱՆՑԻՖԵՐՈՒ ՈՒ ԿԱՄՈՒՐՁՆԵՐԸ.

Աստուածառույցը բազմաթիւ անցքեր կը յիշատակէ Յորդանանի վրայ (Յեսու Բ. 7, Դատ. Գ. 28, Է. 24 եւ այլն)։ Կարելի է մակաւն անոնցմէ անցնելի գետին յորձած ժամանակ։ Շատ Հրեաներ կ'որսն փորձելով յորդումի ատեն անցնել Յորդանանը՝ խոյս տալու համար Վեապաոնիանոսի բանակէն։

Այդ անցքերը մասնաւորապէս բազմաթիւ են Պէյտանի դաշտին վերին մասերուն մէջ։ Այդ կողմերէն է որ վրանաբնակները արշաւած են Պաղեստինի վրայ։ Այդ անցքերէն մին, որ կը կոչուի Մալառէք Ապարահ, Պէյսանէն քիչ մը վերօք, սմանք նոյն նացուցած են Բեթարբայի հետ, ուր Յովհաննէն կը մկրտէր*։ Գետին հարաւակողմը հինգ գլխաւոր անցքեր կը հաշուուին։ Աստոնցմէ ամենէն կարեւորը կը գտնուի Ուաթի Շալիպի կամ Նիմիթիին գետաբերանին մօտ, երբեքովի հիւսիս-արեւելեան կողմը։

Այն տեղ ուր Յորդանան գուրս կ'ելլէ Տիբերական Ծովէն՝ ատնօք տասը կամարներով կամուրջ մը կար, ձիւր եւ՝ Սեմաբը (Սէմաքի կամուրջը), որուն տեղ քանի մը տարի առաջ սիւներու վրայ հաստատուած նոր կամուրջ մը շինուեցաւ։ ձիւր եւ՝ Սիթի սիւները մասամբ կ'երևին տակաւին գէպի

հարաւ, մէկ քիլոմէթրէն քիչ մը նուազ հեռաւորութեան վրայ։

Եւրոպայի գետաբերանէն ոչ շատ հեռու, գէպի հարաւ, Հայֆա-Դամասկոս երկաթուղին Յորդանանը կ'անցնի արդիական հասարակ կամուրջի մը վրայէն։ Անկէ քիչ մը վարօք կը բարձրանայ հին ու նկարչագեղ արաբական կամուրջ մը՝ ձիւր եւ՝ Մուսնամիէ (Հաւաքման այսինքն Վաճառատեղւոյ կամուրջ), որ շինուած է հրաբխային քարերէ ու բաղկացած սրածայր մեծ աղեղէ մը եւ ուրիշ աւելի փոքր երկու կամարներէ։ Բնականաբար այս կամուրջէն կ'երթնեն շրջապէս ու Պէյսանէն Դամասկոս գացող կարաւանները։

Յապոնացի գետաբերանին մօտ, Յորդանանի այժմեան մահիճէն գրեթէ 100 մէդր հեռու, կ'երեւին աւերակները հռոմէական կամուրջի մը, զոր Արաբացիք կ'անուանեն ձիւր Տամիէ։

Վերջապէս երկքովէն Սալթ ու Ամման տանող ճանապարհը կ'անցնի 35 մէդր երկարութեամբ երկաթեայ կամուրջէ մը, որ Մարէշալ Ալենպիի անունը կը կրէ։

Թ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՀՈՎԻՑԻՆ ԿԵՆԴՐԱՆԿՆԵՐՆԵՐԸ,
ՈՒ ԲԱՅՈՒՐԸ.

Յորդանանի հովիտը արեւադարձային կլիմայ ունի, իսկ Մեռեալ Ծովի ափունքը՝ հասարակածային ու ամենէն տաք մէկ վայրն է երկրագունդին։ Հոն շուրջ մէջ ջերմաչափը մինչև 60 աստիճանի կը բարձրանայ։ Նոյնպէս կենդանիներն ու բոյսերը եթովպիոյն եւ Հնդկաստանի կենդանիներուն եւ բոյսերուն կը նմանին։

Յորդանանի գլխաւոր վայրի կենդանիներուն մէջէն կ'արժէ յիշել չափաւր, վարզը, բլրենին, յովազը եւ ընձաւուժը, որուն մէկ տեսակը՝ կեւարը կամ հնդիկ կասուն գետին արեւակողով բնիկները վրիթեր որսալու կը ծառայեն։

Յորդանանի հովիտին մէջ հաշուած են եթովպական թռչուններու 40 տեսակներ, 7 տեսակներ՝ հնդկական եւ 16 տեսակներ Ղօրի ու Մեռեալ Ծովի տփերուն յատուկ։

Առ ի չգոյն որսորդութեան՝ ձուկերը առատօրէն կը բազմանան Յորդանանի ջուրերուն մէջ։ Անոնց գլխաւորներն են՝ սիւլուր (կապուտ ձուկ), մօրուածուկ (barbeau,

(*) Բեթարբան ընդանրապէս ցոյց կը տրուի աւելի հարաւ՝ Երիզովի մերձակայքը։

չայ թէքիրի), capota՝ որ կը նմանի ծրանսայի լեռնային ջուրերու արծաթափայլ կարմրախայտին:

Պապիլոնոսը, որ երկար առնին է վեր անհետացած է եղիպտոսէն, խիստ առատ է Յորդանանի ելերքները մանաւանդ, Մերուրի Լիճին ճախճախուսներուն մէջ: «Երիբովի մէջ կը գտնուի, կ'ըսէ Lortet, փրկիկեան տունկերու քանի մը տեսակներ — լեղակ, հնդկանուշ, շինաղող, պատինճան կամ սմբուկ, նոննի, ասկիլպիկ՝ մշտադալար խոտ մը որուն կարելի է հանդիպել Նուպիոյ մէջ: Շաքարեղեգը այժմ չի մշակուիր այնպէս՝ ինչպէս կը մշակուէր խաչակիրներու ժամանակ: Լեղակին կը հանդիպինք քանի մը պարտէզներու մէջ, որով ֆիլադելֆիները կապոյտի կը ներկեն իրենց շնորհալի պարեգօտները» (*):

Յորդանանի ամբողջ հովիտին մէջ առատ է այն փշատունկը (Ziziphus Spina Christi), որուն սուր փուշերով վերջաւորուած ճիւղերը մեր Տիրով փուշէ պսակը հիւսելու ծառայեցին: Կան այնտեղ նաեւ հակայարեք ճաղամաններ, ու Յորդանանի ափանց վրայ առատութեամբ կ'անին վայրի մոշերի, եղեգ, աքոսիաներու ամէն տեսակները եւ պամպու:

Ժ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ:

Յորդանանի պատմութիւնը կարող էր ամբողջ էջեր լեցնել:

Աստուածային տնօրէնութեամբ ոչ-նաւարկելի եւ յաճախ դժուարացանքիլ այս գետը պիտի ըլլար ոչ թէ միւրեքան կապ մը ժողովուրդներու միջեւ, այլ, ընդհակառակը, անջրպետ մը՝ սահմանուած բաժնելու աստուածապաշտ ժողովուրդը կը ապաշտներէն: Այս պատճառաւ Սուրբ Երկիրը էր, ինչպէս կ'ըսէ Շաւի, «Երկիր մը ցանկով չըլլապատուած» (Ես. Ե. 2):

Յորդանան տեսաւ Աբրահամի ու Լոթի իրարմէ բաժնուիլը (Ծննդ. ԺԳ. 10-11). Ելամի Քոդողազոմը թագաւորին ու իր զաշնակիցներուն աւարաւորիկները (Ծն. ԺԳ. 10-15). Եբրայեցւոց հրաշալի անցքը Աւետեայ Երկիրը մտնելու համար (Յեսու. Ա. 2-11, Գ. 2-13). Աւովդ դատաւորին

տարած յաղթանակը Մովսէսի անհետն ու զժամ Մեհեայ Մովի մերձակայքը (Դատ. Գ. 28-29). Մադիանացիներու եւ Ամալեկացիներու անցքը Պէյսանի մօտերէն՝ ասպատակելու համար Պաղեստինը (Դատ. Զ. 33). Կեդէոնի հոն հասնիլը, որ զբաւեց զետին անցքերը՝ կեցնելու համար իրենց երկիրները վերադարձող ասպատակիչ Մադիանացիներն ու անոնց իշխանները՝ Որեբն ու Զերը (Դատ. Է. 25). Եփրայիմցիներու կոտորածը Գաղաադցիներու ձեռամբ՝ Յեփթայէի օրով (Դատ. ԺԲ. 4-6). Իսրայելացւոց Փղշտացիներու առջեւէն փախուտը մինչեւ Դադի ու Դադադի երկրորդ՝ Սաւուդի օրով (Ա. Թագ. ԺԳ. 7). Մանայիմ ասպատակելու համար Արենների անցքը՝ Դաւիթի օրով (Բ. Թագ. Բ. 29). Նոյնիքն Դաւիթի անցքը իր բանակին հետ՝ երթալու համար Ելամի երկիրը ու հոն զարնելու համար Լաւորիները (Բ. Թագ. Ժ. 17). Դարձաւ Դաւիթի անցքը՝ Արիսոդոմի առջեւէն փախուտ տալու առնին (Բ. Թագ. ԺԷ. 22). Քիբամի զաւուսը՝ իր ափերին մօտ ձուլելու համար Տոմարի մուտքը զարդարող երկու սիւները՝ Բոզն ու Յաքինը (Գ. Թագ. Է. 41-46). Նիլայի հրաշքով երկինք վերանալը (Գ. Թագ. Բ. 4-8). Յուդա Մակաբէի ու իր եղբոր Յովիմիանի անցքը՝ երթալ մարտնչելու համար Գաղաադի երկրին մէջ (Ա. Մակ. Ե. 24, 52, Թ. 44-49):

Բայց ամենամեծ եղելութիւնը, որով անմահացած է Յորդանան, իր մէջ մղբատուելն է մեր Տիրով Յիսուս-Քրիստոսի՝ ձեռամբ Յովաննու կարապետին, մինչ նոյն պահուն երկինքը կը բացուէր ու անկէ եկած ձայն մը կ'ըսէր. «Դա է Որդի իմ սիրելի ընդ որ հանգեայ» (Մատթ. Գ. 16-17, Մարկ. Ա. 9-11, Լուկ. Գ. 21-22, Յովհ. Գ. 26):

Իր կեանքի վերջին երեք տարիներուն Յիսուս շատ անգամներ անցաւ Յորդանանը (Մատթ. ԺԺ. 1, Մարկ. Ժ. 1, Յովհ. Ժ. 40): «Հաւատական ու Յիսուս Պէյսանի անցքերէն կ'երթար Պերէա ու Երիբովի հանդիպակաց անցքերէն ալ՝ Հրէաստանի մայրաքաղաքը Երուսաղէմ ու Բեթանիա» (*):

Հայադոց՝ Մ. Ե. Ն.

(*) VIGOUROUX Dictionnaire de la Bible, JOURDAIN քառին ներքեւ, սիւնակ 1749:

(*) Lortet, La Syrie, երես 463-464:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Գ Ե Ր Ե Ջ Մ Ա Ն Ք

Առաջ երկու էին հոն, հիմա ուրն են՝ այն պզտիկ
Քառակուսի գեսնին մէջ. եւ կան երկու ուրիշներ
Ջանոնք կանխած, բռնացող փուն մը երկար, հանդարտիկ՝
Շրջափակին մէջ այդ նոյն մահաստանին ծառասուներ...:

Ան որ գրնաց էն առաջ՝ եղաւ եղբայրս երէց,
Երս՛ւն սարու, խեղճ Տիգրան: Յետոյ Տեղասը անու՛ւ
Հազիւ երեք տարեկան, զոր փահանան մկրտեց
Տըղու գրկէս առնելով իր մերկութիւնը քնու՛ւ:

Իսկ «թաղ»ին մէջ կան կարգաւ՝ հայրս, քեռայրս ու միակ
Քոյրս՝ նըման սրբուհոյ: Վերջէն՝ երկու մեծ եղբայր.
Տասներեքին մէջ մարած եղբօրաղջիկս Արուսեակ.
Տասներեքինն դալկացած՝ քրոջըս թողը նորայր...:

Ամենէն վերջ, անցեալ օր, գրնաց անոնց միանալ,
Ամենուն ցաւն իր արշին մէջ կըրելէ հալումաւ՝
Ծերունի մայրս, օհ իմ մա՛յրս, աղէտահար անգամ մ'ալ,
Եղած ա՛յնքան իմաստուն ու անձնուէր ու չարաւ...:

Իմ ընտանիքս ամբողջ կը բընակի հոն այլ ես՝
Այդ հողին մէջ, ան կարծես թէ մեր հին տունը ըլլար.
Բայց է իմ տեղըս միայն, ու կ'սպասեն ինձ թերեւս
Եւ ո՞վ գիտէ թէ հոգ չեն ընեն անոնք ինձ համար՝

Հարցընելով իրարու. «Միսմինակ ի՞նչ կ'ընէ ան...»
Բայց զի անոնց ոչ մէկուն աչիւր փակել եմ կըրցած,
Ո՛չ մէկուն հուսկ համբոյրով մը յարգարած նեղ համբան՝
Պիտի մեռնիմ ու նետուիմ փոս մը օտար, աչիւր բաց...:

Մինչեւ այդ օրը սակայն՝ ամբողջովին սիրջս հոն
Ու միտքս հոն է հիմա, այն բարձրադիր, կիսափակ
Պարտէզին մէջ մարդաւաս՝ ուր երբ կ'իջնէ իրիկուն,
խոտերէն բոյր մը խունկի կ'ելլէ խաղաղ երկնից սակ,

Ծառերն անճառժ կ'ողջունեն հեռուն պառկած Մարմարան,
Փոսուտաները կ'այրին ու կը մարին անդադար
Եւ ասղերուն սակ որոնք լուսեղէն ցօղ կը տեղան՝
Կը թռչնին հոգիներն համբուրելով մերթ իրար...:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

«ԱՆԻՔ», ժողովարկի «ԱՆԻՔ» քերթի Հրեզու-մետի տարի, **1931—1936**, Տպ. «Մոդերն» թե-րաթ, 1937: Պատկերազարդ. մեծ ութաձալ, էջ 286. զինի՝ 20 ուղալ. արտատպման՝ 30 ժ., տպագր. հա-մար դիմել՝ Av. Postkhaneh, Imprimerie «Moderne»:

Թեհրանի դոչդ հայաթերթները, Այի՛մ է վերա-ծնունդ, իրարմէ թերեւս տարբեր բայց իրարու ոչ հակընդդէմ իրենց ուղղութեամբ, դաշափար մը հուստային արդէն ընդհանրապէս իրանի է մաս-նաւորաբար այդ երկրին ոստանիկ հայութեան մէջ զոյուլութեան ունեցող մշակութային համակեր-ւի շարժումն էր մասին: Երբ տեղ մը կան ազ-գայիններ, որոնք կը ստորագրեն դրական, գի-տական և նոյն իսկ իմաստասիրական տարողու-թեամբ ուշադրած յօդուածներ, որպիսիներ յա-նառ ևսին այդ երկու թերթերը, կը հասկցուի թէ՛ հոն ժողովրդական հետզհետէ ծաւալող իմա-ցական և կը իրական արթնութեան մը մէջ կ'ապ-րի մտաւարականներու ըտարանք մը, որ կըսալ ուղղութիւն և թափ ալ այդ շարժումին: Այս մտածումը, զոր երկու տարի առաջ մեզի տուն տուած էր արդէն Աստուածաշունչի ժե՛ն. դարա-դարձին առթիւ այդ քաղաքին մէջ կազմակեր-պուած յորդինական օղելից հանդէսներուն տը-պաւորութիւնը, այժմ բոլորովին կ'արգարանայ այս զեղեցիկ ժողովրդական շարժումն առկէ, զոր հրա-տարական է Այի՛ի վարչութիւնը, այդ թերթին հնգամսեային (1931—1936) առթիւ: — 286 էջնոց մեծ ութաձալ այդ սիրելին հատորը առաջին նոյ-ռածը՛վ խորիկ հուստայ մը շատոնց վարժուած ծաբեցոյցին վրայ: Բայց հարկ անել արդէն մը իր պարունակութեան վրայ՝ կ'ըսէ արդէն թէ որ-չափ արդար է անունը որով մակագրուած է ան: Ժողովածու մըն է ան իսկապէս աւելի քան եռ-թանաթան գրուած շէնքերու, որոնք կ'ընդգրկեն դրական-զեղարուեստան, գիտական, պատմա-բանասիրական և փիլիսոփայական հարցեր և տեղագրական-լիճնակազգայական նիւթեր: Գրական-զեղարուեստական բաժնին մէջ բազմաթիւ են յատկապէս բանաստեղծութիւնները, քնարական արուեստի նախադրածք մեծ մասամբ, թարգմա-նութիւն կամ ինքնադի, որոնք սակայն վարդի է օրհանկի այդ երանալիային րոյն ու հոռետղան-քը կը զգացնեն: Այդ բաժնին մէջ բաւական թուով կան նաև արձակներ, ընդհանրապէս կարճ գրուած շէնք, որոնց մէջ սակայն կը զգացուի գիտելու կարողութիւնը և արտայայտելու ընդու-նակութիւնը. իբր այդպիսիներ կարելի է մաս-նանշել ծարազիր «Դպիկ հրախը»-ը, ինչ ինչ մա-սերուն մէջ զգայուն և իմաստաւոր: Միջոյի «Տօ-ները գիւղումը», որ սակայն շատ աւելի տպաւո-րելի պիտի լինէր, եթէ՛ գրականութեան ձեռ հա-մապատասխան լինէր պարագրական նիւթին բը-նայթիւն, հակիրճ և սուր՝ ինչպէս է երկրորդ մա-սին մէջ: Մէնք է թարգուած երգիչը, աղետը՝ իր

ամբողջութեանը մէջ: Արճոյի «Թալա Սանամը», զգացուած կենդանի և որտակեղէք պատկեր: — Բայց գրքի արժէքին ծանրութեան կեդրոնը եր-կրորդ է յայտը ժառոտուն մէջ պէտք է փոփոխ-այնտեղ են առաւելապէս մասնաւոր գիրքներն ու աշխատանքները, իրենց խորքոն ու տարա-զովը յանձն ուսումնասիրութեան արժէք ներ-կայացնող: Այսպէս, Յ. Իրազկիի «Հայ պատմու-թիւնը և աշխարհաբար լեզուէն» կրնայ ընդուն-աւի իրբի լաւ վկայութիւն մը այդ նիւթին վը-րայ եղած էր դարձակ ուսումնասիրութեան, որմէ իբր նմոշ մը կը ցուցուի այս հատուածը: Ա. Մախապետանի «Էնսօկոյապան ըտանիք»ը, յատկապէս շանկան Պարսկաստան պատմութեան համար: Էնօկոյալ, վրացի բառ է, որ կը նշանակէ օճմարան գիտելեանց, այդպէս կ'ըսուած է, իր մեծ գիտութեան համար, Մանուգար խանի ինչպեղըր Պապ Սօհրապը, և իրմէ վերջ՝ իր ազգատուն Ջօհ-րապետն ընտանքը: — Գիւ. Ջնու Գրիգորի «Հա-մաշխարհային տնտեսական տաշնարը», շատ լուրջ գրութիւն մը, ուր մարդկութեան տնտեսա-կան զարգացման նախադրէ հանգրուաններուն (որոտորակաւ, խաշնարածական, երկրագործա-կան, քաղաքայինական, արհեստաւորական, և այլն, չընկնէր) վրայ արագ ակնարկ է վերջը, ընդլայնուած գիտատեսող կը խօսուի նաորա-բարուեստային արդէնաբերութեան յանկարծա-կան տարածման, միշտզգային տնտեսական կանա-քի մէջ վառանկութեան նուազապէս պատահու-նուն և հետեւանքներուն, այդ տեսակէտով՝ քա-ղաքական կանաքն որք կը պատահուներուն, ձա-պոնիդ ի հանդէս գաւուն, և սաղմաւորման մասին նոր տնտեսական շրջանի մը, որուն սեմին վրայ է այժմ մարդկութիւնը: — Ա. Գապարեանի՝ «Մեծանուն պատմաբանը, լամպիխայի մանուան առթիւ: հարցն այն է թէ պատմագիտական ու-սումնասիրութեան կեդրոնը Պետական գործու-նէութիւնն է, ինչպէս կը խորհի Լ. Ռանգէ, թէ ազգերու մշակութային կեանքը, ինչպէս կը պըն-գէր Լամպիխայ: Կարեւոր նիւթ, որուն վրայ թէև լաւ այսզ գծախառնաբար շատ կարճ է այս գրուածքը: — Յովսէփ Թաղաթեանի «Պատմական երկու թէ՛ օրհանք»ը, ուր թէև ոչ ըստ բաւա-կանին ընդարձակ, ինչպէս կը պահանջէր նիւթը, այլ իր ամփոփ ձևին մէջ ալ՝ յատուկ ու մեթոդիկ կերպով կը ներկայացունի, նախ՝ արագորէն՝ հին յունական փիլիսոփայութեան գրութիւններէն Պլատոնի դաշափարականութիւնը և Դիոգենի-տէսի նիւթականութիւնը, և յետոյ, աւելի հան-գամանորէն, այս երկուքէն առաջինին արդի-կան եղափոխեալ կերպը ըստ Հենչլի, որ պատ-մական հորիզոնին հիմը Բանալաճմութիւնը կ'ըն-դունի և Տիեզերական ողիւն կը վերաբերէ կարգի-րու և հաշակներու տեղը՛ն ու փոփոխութիւն-ները, իսկ երկրորդէն՝ ըստ Մարքսի, որ գաղա-փարական սղբունքը մարդկային ուղեղի միջոցով

անցած նւթական սկզբունքը կը համարի, և ըստ լինելի՛ն՝ որուն կարծիքով, անհատը պատմութիւն չ'ընէր. զի ինքը գործիք մըն է լոյ՛, որուն օգնութեամբ պատմութիւնը կը գործէ՛ր, Բայրեքաթ-տաքար Պ. Թադէոսեան մեզի գաղափար մը կու տայ նաեւ. պատմական մատէրիալիզմի մասին եղած քննադատութիւններէն, զինչով մասնաւորաբար փոշեփ կարծիքը, ըստ որում՝ Պատմական մատէրիալիզմը կը դասաւորէ պատմական բազմաթիւ և բարդ փաստեր, բայց չ'սպառեր պատմական իրականութիւնը։ — Կարե որովհետեւ այս գծին վրայ տակաւին Պրոֆ. Ա. Պոպի «Ֆեբրուարու» ազդեցութիւնն իրանումը, որ իր լատիականց կարճութեան մէջ ալ խոր և խիտ բացատրութիւն մըն է իրանի մեծագոյն հանճարին թողած գրողմին՝ իր Կոպիուրդին ամբողջ միակողմին վրայ։ Վ. Խոսթառուկի վնասողին և կիրքը սրտաբարօրէն հետաքրքրական աւանդակէպը, ևայն։

Համակրանքով կ'ողջունենք այս հատորին երևումը, որ արդարեւ գիտանելի էրեւոյթ մըն է իրանական մշակութիւնն կենսելի մէջ, և կը բաղձնէ որ շարունակուի ան, ոչ թէ նկատմանկը այլ վեցամեակը անգամ մը, շատ աւելի խիտ ընտրանքով յղուածներու և աւելի տեղ առաւով համայնական և տոհմային գրականութեան և գիտութեան, մասնաւոր և արեւմտի լիբրերեալ այլ ընտ ուսումնասիրութեանց, որոնց մեռնահասութիւնը չէ որ կը պակսի, ինչպէս այս գիրքն ինքնին կը վիպէ, մեր հեռակայ բայց սըրբաւորած իրանահայ ազգակիցներուն մօտ։

✻

ԲԱՆԱՍՏԷՐԻ ՅՈՒՇԱԳԻՐԸ, Ն. Աղբալ-հոնի, Ա. Բ. Գ. արկնը, էջ 52, 1937, ար. Արագ-Ս. Բախսիկեան, Պէրութ. փն՝ Խաբանիսիտ արախի 1 մասնի։ Հասցէ՝ Collège Arménien, Wadi Abou Djamil, 127, Beyrouth, Liban.

Վերին աստիճանի հետաքրքրաշարժ է Պ. Ն. Աղբալեանի կողմէ այս տիտղոսին տակ վերջերս կրատարականութեան արուած երեք պարկերու շարքը։ Անոնց պարունակութիւնը, հայերէնի հին եւ նոր լեզուական երեւոյթներուն պատմանոց զհետազոտութիւններ եւ կուսումներն ամէնքն ալ իր իսկ խոստովանութեամբ, երկար տարիներու ընթացքին տալած ջարկերու և հաւաքած ատաղձի փողովածու մըն է, որ ունէ ատեն արդարեւ կրնայ օգտակար լինել հայերէնի գիտութեամբ պարզողներու։ — Չափազանց մանր մտադր, այսինքն յոյժ նրբախող բանասէր՝ այս մարպիտ մէջ անխաւանդ, Պ. Աղբալեան թէեւ կը խորհի — ըսելու մեռելով մը անշուշտ — թէ իր այդ նօթերուն լեզուն ինքը միայն կարող է հասկնալ, բայց ուշիմ ընթերցողը շուտով պիտի զննէ թէ անոնք, հակառակ սուէջ լինելուց պատճառած մտքի պրկումներուն, բոլորովին ալ անհմաշան չեն, թէ՛ իսկ ամէն մասամբ չնկատուին

համոզիչ։ — Երկու հանգամանքներ ամենէն աւելի ուշագրաւ են յիշուել եւ երկու այդ մասնաւորապէս էջերուն վրայ, որոնք կը լեցնեն այս երեք պարկերը։ Առաջին՝ գիտական տրամաբանութեան մը լոյսը, որով ուղած է առաջնորդուիլ լեզուին ամենէն մուկ բովելներուն մէջ՝ կատարուած պլուտոնիզմներուն միջոցին, ու երկրորդ՝ այն անխախտ և անշուշտ իրաւացի ըսկզբունքը թէ լեզուներու կենսելին մէջ ալ չկայ երբեք երեւոյթ մը, որ մեռնողը չ'ըլլայ օրէնքի մը։ — Այդ լոյսը իրեն կուգայ՝ շատ աւելի քան լեզուներու համեմատական գիտութեան աղբիւրներէն՝ գիտելու և վերլուծելու իրեն ինքնաշարժ կերպէ մը, բայց նաեւ՝ մեծ չափով՝ Մէյէի, Կարստի և այլոց հայերէն և ընդհանուր լեզուներու մասին գրուած ուսումնասիրութիւններէն, ու յետոյ՝ գտնուել այն տեսակ մը համարձակութեան, զոր ինքզինքնին պիտի չկարենար արգարել չ'թողալտրել որ և է ինքնավստահ խորհող։ — Գալով ամէն երեսոյք անպատեւ օրէնքով մը բացատրելու տեսակէտին, այնքան խիստ է նա այդ մասին որ պիտի ուզէր խորհել իրանահայ գիտական ալ օրէնքը։ — Այսքան՝ գրուած էր ընդհանուր նկարագրին մասին։

Այս ուղղութենէն իրեն հակադրուած մեթոտով Պ. Աղբալեան, այս անգամ, այդ երեք պարկերուն մէջ, հանգամանորէն կը փաստարկէ թէ հայ այբուբենին բաղաձայնութիւնն ու, ձ, ձ, Ծ, Թ, ֆ, Բ, Զ, Զ թերեւ և Գ նախնական մայրեր չեն, այլ մայր՝ այսինքն պարզ մայրերու ձուլումովը գոյացած մայրն, արդիւնք պատմական հետազոտիչ, և, իբր այդ, հետագայի կազմութիւն, հետեւաբար և յաւաքածներ, զորոնց տակ թաղուած է լեզուի վաղնջական պատմութիւնը։ — Ըստ այդմ, Յ ձուլումէն է Տ Ի և Ս Ի, Զ՝ Տ Ի և Ե Ի, Զ՝ քմային Տ Ի և Ե Ի, Ծ՝ քմային Տ Ի և Ս Ի, Թ՝ Տ Ի և Զ Ի, ֆ՝ Պ Ի և Զ Ի, Զ՝ Ի Ե Ի և Զ Ի, Զ՝ Դ Ի և Ժ Ի, Զ՝ Դ Ի և Ժ Ի, հայն։ — Ի հաստատութեան ասոր, Պ. Աղբալեան իբր պաշտօն յառաջ կը բերէ մայնագիր մեքենային վայառութիւնը, որ արարել Յին մէջ Տ Ի և Ս Ի բաղադրութիւնը կը նշեցնէ, դասական և միջնադարեան բառերուն համեմատութիւնը, լեզուական հոլովոյթին պատմական իրականութիւնը, մեր այդ մայր մայրերը օտար լեզուով արտաբեր ուղղուած ատեն նոյն բացատրող մայրնայ բարակցելու հարկը, ևայն։ Ըստ այդմ, Յին համար, յառաջ կը բերէ պատմական — պատմական, արեւմտեւ — արեւմտեւ օրինակները, որոնց վրայ կարելի էր զեւ թաղել անշուշտ զգեստ — զգեստի, իմաստ և անցի, զգեստ — զգեստ, ևայն։ Յետոյ, խնամով կը ճշդէ մուլումին մայնական օրէնքը, որ ընդհանրապէս չ'ը չէլուած վայնկին մէջ կ'իրականանայ, երկու պարզ մայրերու միջև գտնուած մայնաւորին անհոլումովը, և այսպէս կը պատճառաբանէ բոլոր մայր մայր բաղաձայնութիւնն առթիւ, բաղաձայն և բաղաձայն. մանրամասնութիւններով, զորս անհարկի պիտի ըլլար այս տեղ թուարկել։ — Բայց մուլումին կամ բաղաձայնի այս տեսութիւնը չէ որ կը կազմէ Աղբալեանի գործին ինքնատուր

թիւերը, իր ցուցմանը ընդերու մէջ՝ բառը միայն (== ծոյլ) է նորոգութիւն. իսկ սկզբունքը բառահանին աւելի ծանօթ է արդէն, որքանիցս իր քերականութեան մէջ կ'ըսէ այդ ձայնեւուն համար՝ «կրկնակը վառն այն առին, զի մին յերկուց բաղաձայնից է բաղկացեալ, ոչ ըստ դրոշմ այլ ըստ զօրութեան ձայնին. որպէս . . . զուրազացեալ ալ է ի սէ է է ի դոս է, որ է՝ դերկուց ունի ոյժ է. զօրութիւն, որպէս Ուայն զի Ելին, և զիմ զնայ և զնէի. նոյնպէս է ալլը մի մի զայս օրինակ ունին. դարձեալ . . . ցոյն ունի զսէի է զսիւնի տեղին: Չոյլ կամ կրկնակ այդ ձայնեւուն զոյացուելն հին և նոր հանրէն բառերու հաստատող օրինակներն ալ քիչ չեն Մէշէի և ալլոց և միւրիներէն՝ Տէրվիշեանի, Աճառեանի, Դուրեանի և ալլոց մօտ: Այդ նկատողութեանց մէջ Աղբալեանի ինքնատարբութիւնը այն էր, որն է մանաւանդ, զոր կ'ընէ՝ հայ և երբեմն օտար լեզուներէ հանուած բառական և տառական մերձեցումից զուգարդութեան և զգիտութեամբի բաղաձայնութիւն և բաղձաձե պարզակերպ զոտելով, և հնչաբանական և հրօշոժում և անանցումի քերականական սկզբունքներու կիրառութեամբ լիբրուծելու համար բառերու կազմական և ըստ այնմ նաև իմաստաբանական երանները, և այդ ամենէն զուրա քաշելով թերի՝ կապելու համար իր փաստն ու եղբակցութիւնը: — Այդ հիզը ասոյդ է թէ յաճախադրես կը տանի դինքը շատ յալոյդ աշխիքն համադիլ արդիւններու, բայց կը կարծենք թէ ան կրնայ նաև յօրերցնել զինքը: — Այդպէս, մէկ կամ մի քանի պարագայ միայն յիշելով այստեղ ասոնքով: ոչ միայն սիրուն այլ նաև գրեթէ համոզող ընկալանք է իր գիւտը, երբ կ'ըսէ թէ նայ և նայ բառերը նշարանօրէն և իմաստաբանական տեսանկետով նոյն ծագումն ունին, և թէ անոնց շնախադրական նոյնանցումը մեզ փոխադրում է մշակութային պատմութեան մէջ շրջան, երբ մարդիկ զեռ հաց պատրաստել չդիտէին, և նրանց հացը հառն էր, այսինքն հացահատիկը: Առարկութիւն կրնանք չունենալ նոյնպէս, երբ զաւառական Բիմրին և Կիւնին միջև կազմի և իմաստի մերձակայութիւն կը նշմարէ. բայց բունազրօսիկ կը գտնենք հոմոցիւն (== ռժնեքեր բուռնք արած՝ զանգել շալուած խմորը և թանձրացնելը) և Էւնտըր, մանաւանդ հմմաճը և հոմոցը, և, ալ աւելի, Ժիծ (կամ քիս) և ցից, ցուց (ցոյց) բառերը ձայնաբանական և իմաստի տեսանկետով մերձեցնելու փորձը. ինչպէս նաև րճաւիմ բառին մէջ՝ տու արմատն աւելի՝ քերականներէն սոմ (և) ու ամի յոգնականակերպը տեսնելու ձգտումը, այդ բառը մեկնելու համար ճշմարիտները իմաստով:

Հայերէն բառերը հայերէնով մեկնելու հիզը միշտ յաջող արդիւնքի չի կրնար յանգիլ, երբ մանաւանդ անոնք, այդ բառերը, լեզուին զրաւորական դառնալէ նախագոյն չըջաններու կը պատկանին: Բայց ոչ միայն այդ այլ նաև յետ գրաւորական շրջաններու վերաբերող բառերու ստուգաբանութեան ամենէն ապահով բանալին է համեմատական լեզուաբանութիւնը, Պ. Աղբալեանի այս գործը, այս կարիք լիբրուծումներով ալ բառական ճոխ, այս կէտն է որ աւելի կը հաստատուի. Շահեկան և հետաքրքրաշարժ է ան, և արժանի շարունակութեան:

Թ.

ՄԵԼԻԹԱՐԵԱՆ ԿՐԿԻՆ ՅՈՒՐԵԼԱՆԵՐԵՐԸ

Նախարդ և ներկայ տարիները ուրախալիք եղան Վենետիկ և Վիեննայի զոյգ քոյր միաբանութեանց — Միլիթարեան երկու կենտրոն՝ ինչպէս պիտի ըսէր Զօպանեան — համար, կրկին յորեկաններով, ուրոնց մին տօնուեցաւ անցեալ տարի գլխաւորաբար Վենետիկ, միւսը կը տօնուէր այս ամառը ընթացքին ի Վիեննա, երկաքանչիւրին մայրաժողովներուն մէջ: — Առաջինը ազգային կրթութեան եւ դաստիարակութեան զաղափարին պահնայումն եղաւ լըբիւ: Ուրախութեան և սրտապնդիլ ոգեւորութեան անգրադարձումներ կատարուեցան ազնիւ աշխատանքի այն ջանքերուն վրայ, որոնք ամբողջ դարու մէջ ընթացքին (1836-1936) թափուեցան Մուրատ-Ռափայէեան զոյգ հաստատութեանց մէջ ի Վենետիկ եւ երկիցս ի Բարիլ, երկուքին թէ՛ միաձայնական եւ թէ՛ առանձնական գոյութեան միւլոցին: Արդիւնքը, զոր Հնդկաբնակ Նոր-Ջուղայեցի պատուական ազգայիններու, Եկուարդ Ռափայէ Ղարամեանց և Սամուէլ Մուրատի, բարերարութեամբ սկսած և շարունակուած այդ Հաստատութիւնը ընձայնց Հայութեան, տարակոյս չկայ թէ վեր կը ձնայ ամէն զնահատութիւնէ: Ատոր անուա պայցոյցն է հարկւրամեայ կրթական հունձքին խօսուն ցուցակը, որուն մէջ Մկրտիչ Պէշիքթաշլեանի, Թովմաս Թէրլոյեանի, Դանիէլ Վարուժանի, Մկրտիչ Աճէմեանի, Սր. Հէքիմեանի և Թըզլլեանի նման բանաստեղծներու, Արփիար Արփիարեանի, Մատթէոս Մամուրեանի նման հրապարակադիրներու, Յակոբ Ուկարե, Վահրամ Սվաճեանի, Միհրան Տամատեանի նման մտաւորականներու, Պետրոս Աղամեանի, Դուրիթ Թրեանցի, Էմմանուէլ Շապեանի, Ստեփան Էքէջեանի, Մարկոս Աղաբեկի, Յովհ. Աճէմեանի, Միխայ Մինասեանի նշման թատերական գործիչներու եւ հեղինակներու, Երուանդ Ուկանի, Յակոբ Փափաղեանի, Արսէն Շապալի, Էտիար Շահինի, Պետրոս Մարիմեանի, Էտիար Մինասի, Կարապետ Աղամեանի, Յակոբ Տամատի նման արուեստագէտներու անունները

կան, և անունները Տօգթ. Փեշտումյանների նման գիտուն բժիշկի մը, Ստ. Պալասան-հանի նման պատմագետի մը և Յովհ. Սա-զըղի, Միքայէլ Փորթուգալի, Զօր. Կարապետ Պաղերկանեանի, Գրիգոր Պըլզեքեանի, Եագուպ Արթինի, Արամ-Երասի, Միրզա Յովսէփ Մելգումի եւ Գր. Սինապի նման պետական գործիչներու — Ստոյգ է թէ, ինչպէս այժմ եւս, այդ երկու կրթարան-ներուն, ինչպէս նաեւ նախապէս Բատուա եղածին մէջ, ընդհանուր ուսման եւ գիտական զարգացումի աշխատանքին մէջ զլիստորագոյն բաժին ունեցած են միշտ եւրոպացի կարող ուսուցիչներ, բայց նոյն քան ճշմարիտ է թէ ոչ նուազ կարեւոր եղած է նաեւ Միսթարեան Հայրերու դերը՝ մասնաւորապէս ազգային տեսակէտով Հայ կեանքի, հայ գրականութեան, պատմութեան եւ մշակոյթի ճաշակն ու յարումը, որոնք այնքան շքեղ յայտնութիւններով ի հանդէս եկած են այդ կրթարաններու սաներէն շատերուն մէջ, ամբողջովին գործն է Միսթարեան ոգիին. անկարելի է չխոստովանիլ թէ այդ տաղանդներէն ոմանց վրայ յատկապէս՝ Ալիշանի, Ալազդովսկիի, Թէոդորեանի և իրենց նմաններուն և յաջորդներուն հոգիին ցոլքը կայ իսկապէս Այս պատճառաւ, արդար է ինքնին քեր-կրաքը զոր Վենետիկ Միսթարեան ներկայ սերունդը զգացած է այս առթիւ, եւ արձանագրած է զայն յորելի՜նական փառաւոր ոսկեմատեանի մը մէջ, որ վերջերս հրատարակուեցաւ Ս. Ղազարու տպարանէն։

Ազգովին խնդակից միայն պարտեց լինել իրենց, եւ բարեմաղթով՝ առաւելագոյն կրթական բարգաւաճման։

Երկրորդ և կիսադարեան յորեկեանին, զոր ներկայ ամսոյ մէջ պիտի կատարեն Վիեննայի Միսթարեանք, նկարագիրն է բոլորովին գիտական, աւելի ճիշդ՝ հայա-գիտական։ Յիմնամեակն է ան (1887-1937) ճշմարիտ Ամսորեայ ուսումնաթիւթիւն, զոր նոյն միաբանութիւնը իր և Վիեննա հաստատման 76օր տարիէն ի վեր անընդհատ շարունակութեամբ կը հրատարակէ ահա մինչև ցայսօր։ Ատկէ առաջ, Վիեննացիք (1847-1863), հրատարակած էին «Եւրոպա» անունամբ հանդէս մը, չարաթաթիւթի՝ մինչև 1857, եւ երկարաթաթիւթի՝ յաջորդ տարիէն մինչև 1863. առաջին շրջանին՝ իր-

բեւ զլիստորաբար Եւրոպայի քաղաքական և ուսումնական ծանօթութեանց տարածիչ մեր մէջ, և երկրորդ շրջանին՝ իբրեւ ընտանեկան օրագիր մասնաւորապէս։ Բայց «Եւրոպա» իր առաջին շրջանին եւ բաւական չափով մշակած էր նաեւ ազգային բանասիրութիւնն ալ, որուն էջեր կրնար լինականապէս անտարբեր մնալ, երբ Հայագիտական Նիւթերը ոչ միայն 1813էն ի վեր ուղարկու չափով կը մշակուէին արգէն «Բազմաժյուղի» մէջ, այլ եւրոպացի գիտուններու մօտ իսկ սկստի էին անոնք լուրջ հետաքրքրութիւն արթնցնելու Վիեննացի Միսթարեանց ուս ձգտումին գերազանցօրէն ընդլայնուած և գիտական ուռնացմամբ կատարելութեան հասցուած գործադրութիւնը եղաւ ճշմարիտ Ամսորեայն, որ լոյս տեսնել սկսաւ միծանունը Հ. Այսլընեանի արքայանորութեան երկրորդ տարին իսկ, յայտնապէս իր կողմէ յղացուած ծրարագրի մը համեմատ, և իր առաջին աշակերտներուն, Հ. Գալէմբարեանի, Հ. Մէ-նէլիշեանի և ընդհուպ նաեւ Հ. Տաշեանի ավակցութեամբ, ու հետզհետէ հասնող կարող գլուխներ և գրիչներ շարունակիցին զայն մինչև ցարդ, իրենց մտաւորական և գիտական պատրաստութեան համապատասխան արդիւնաւորութեամբ — Իրմով չէ անշուշտ որ մեր մէջ սկսաւ Հայ բանասիրութիւնը. ո՛չ միայն Աւետիքեան, Ազեբեան և յետոյ Ալիշան, Ծարեան, Զարգահանէլեան, Սիւքեան և Նօրայի Բիւզանդացի՝ ի Վիենտիկ, այլ նաեւ Մ. Էմին, Գերբմէր Պատկանեան, ու աւելի կանոնաւր՝ Բաստամեանց, Շահնազարեան, Մսեր Մսերեան, և ուրիշներ այլուր՝ իրենց ժամանակին ներած չափով տուած էին անոր բաւական մղումը մը. բայց իրմով էր որ անիկա մտաւրուն իր շաղկիւն մէջ, և յառաջացաւ հոն ապահով, արագ և ժամանակին գիտութեան համընթաց զնացքով, Այդ բանին համար ան ունեցաւ, պէտք չէ մոռնալ, բացի ժամանակէն՝ երկու դիւրութիւններ կամ առաւելութիւններ, որոնց մէջ է իսկապէս իր յաջողութեան գաղտնիքը։ Միջավայրը եւ գիտիւնը. ասոնցմէ առաջինն է Աւստրիական ուստանի գիտական միջնորդը, ուր գերման միտքը, առանց բուն գերմանական տարածւոտ սասակութիւններուն, ու նէր միշտ լայն և խոր յառաջդիմութեան

հարկադրած բանաւոր քննադատութեան բոլոր առաւելութիւնները. երկրորդը՝ բուն իսկ իրենց վանական ներքին մտաւորական կեանքը, ուր՝ երեք քառորդ դարէ ի վեր՝ Յովնանեաններէ, Թոռնեաններէ, Սիպիլեանէ, Գաթրճեանէ, Գարագաշեանէ, Ըմպէնեանէ, Տէրվիշեանէ և վերջապէս Այտընեանէ արօրացրուած և պարարուած հող մը գոյացած էր, ընդունակ՝ հայագիտական ճշմարիտ աշխատանքի և Կրկնապէս նպաստաւորուած այդ դաշտին մէջ է ահա որ բացուեցաւ և բարձրացաւ «Հանդէս Ամսօրեայն», Հայ բանասիրութեան տալու համար իրեն արժանի նկարագիրը և դարուն պարտադրած ոգին։ Անոր մէջ, յօրինուածեալ ծրագրի մը համեմատ մշակուեցան Հայագիտութեան գրիթէ բոլոր ճիւղերը. պատմութիւն, մատենագրութիւն, լեզու, ազգագրութիւն, հնագիտութիւն, գրականութիւն, լրագրութիւն, ճարտարապետութիւն, ձեռագիրներ, երաժշտութիւն, եւ ինչ որ մօտէն կամ հեռուէն յարաբերութիւն կնիւր ցուցնիւ հայկական մշակոյթի հետ։ Աղբիւրներու քնննութեան և համեմատական զննութեան մեթոտը կիրարկուեցաւ միշտ պատշաճ եւ կարելի զգուշաւորութեամբ։ Հայ և հայագէտ եւրոպացի ամենէն երեսիլ գրիշներ իրենց ժամագրաւայր ըրին թերթը, յիսուն տարուան ընթացքին Հայագիտութեան ընծայելու շուրջ երիցս յիսնեակ հատորներու հարուստ շարքը, որ կազմեց «Ազգային Մատենագրան»ի թանկագին հաւաքուած։ Ստորջէ թէ բուն ժողովրդագրական, բանահիւսական, հնախօսական և արդի գրականութեան մասեր, որոնք շատ աւելի լայնօրէն և մասնագիտօրէն մշակուեցան, զոր օրինակ, Լալյանեանի Անգլագրական Հանդէսին մէջ և երբեմն այլուր, իրենց համար ընդարձակ տեղ չունեցան անոր մէջ, բայց անիկա հասկընալի է ինքնին, երբ նկատի առնուի անոր հրատարակուիլը հայրենական աշխարհէ և հայ կեանքի եռուզեռէն հեռու միջավայրի մը մէջ, որ առ առաւելն դասական հետաքոտութեանց պայմանները միայն կարելի կ'ընէր իրեն։ — Ամէն պարագայի մէջ, արգարութեան միայն պիտի ըլլայ ըսել թէ հայկական գիտութեանց ամենէն չափեկան և կատարեալ հանդէսն է ան ներկայիս մեր մէջ, որ, դեռ այժմ, Ակինեանի ճարտար

խմբագրապետութեան տակ, կը զգացնէ միշտ Այսրենեանի ոգին և Տաշեանի տաղանդը։ Իսկուր հայ թերթերուն մէջ անէ թերեւ որ ունի ընթերցողներու ամենէն սակաւաւոր թիւը — նշան՝ մասնագիտական մտագրաւութեանց դեռ յետեալ աստիճանին մեր մէջ — բայց իր իսկական արժէքովը առաջիններէն է ան միշտ, ներկայիս և ապագային համար մանաւանդ։ Իր տօնը պանծացումն է հայկական գիտութեան գաղափարին, որուն հանդէպ համակրանք միայն պարտի զգալ ամէն ոք։

Ի տես եւրոպական խաղաղ և բարգաւաւ կեդրոններու մէջ ծագած Միխիթարեան ամբողջին այդ երկու կէտերուն իրթական և գիտական այս զարգացման, ամէն հայու իրաւունքն է խորհիլ. «Թո՛ղ տրուին այս ազգին՝ քիչ մը հանգիստ կեանքի, քիչ մը ապահովութիւն պատուոյ, ու գիւրուութիւններ իմացական և նիւթական պայմաններու, աշխարհի ամենէն յառաջադէմ ժողովուրդներու գիծին վրայ պիտի ըլլայ միշտ իր տեղը»։

Թ.

ԷՏԻՆՊՈՒՐԿԻ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

ԵՒ

ՀԱՅ ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐՆԵՐԸ

Յայտնի է թէ Ն. Ս. Օժոնթիւն Ամենայն Հայոց Հայրապետը տնօրինած էր որ էտինպուրիկ կրօնական մեծ Համաժողովին մէջ, այս տարի, Հայ Եկեղեցիի ներկայացուցիչներն ըլլան Ս. Սթոռոյս Լուսարարապետ Տ. Մեքսոպ, Ռուսանիոյ առաջնորդ Տ. Յուսիկ և Մանչեսթրի հոգեւոր հովիւ Տ. Մատթէոս արքեպիսկոպոսները։ — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը էլ միաժինն այս լուրը ստացուելուն պէս դրած ըլլալով սակայն, թէ Տ. Մեքսոպ Սրբազանի այս միջոցիս վանքին մէջ ներկայութիւնը անհրաժեշտ է որ և է ատենէն աւելի, Ն. Ս. Օժոնթիւնը կարգադրած էր որ միայն

միևս օրբազանները մեկնին Անգղիա: — Մեզ հասած թղթակցութեան է մը կը տեղեկանանք թէ երկու Ս. Արքեպիսկոպոսները ժամանակին հասած են ժողովին: Տ. Յուսիկ Արք. պատրաստուած է եղբոր գերմաներէն լեզուով գրաւոր գեկուցում մը ընել Հայոց Եկեղեցւոյ պատմութեան, դաւանութեան, ծէսերու և ներկայ վիճակի մասին, և սակայն կրօնական այդ մեծ ժողովը, ունենալով իր դիւանին մէջ՝ նախընթաց գուժարուժէն (1927) բաւարար տեղեկութիւն մասնակցող իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ պատմութեան, դաւանութեան և ծէսերու մասին և միւս կողմէ կերելով առաւելագէտ վիճարանական բնոյթ՝ օրակարգի խնդրներու շուրջը, կարիք չէ տեսած, որ պատմաւարները իրենց եկեղեցիներու մասին յուշագիր կամ գեկոյց ներկայացնեն: Ուստի զանազաններու կողմէ եղած են միայն բանաւոր շնորհաւորութիւններ, լաւագոյն բարեմարտութիւններով:

Հայ պատուիրակներն և շնորհաւորներն ժողովի բացումը յանուն Նորին Սրբութեան Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի և Հայ Առաքեալական ինքնագլուխ եկեղեցին, թէ՛ Քիշինթըրլիի Արքեպիսկոպոսին ի Լոնտոն և ժողովին նախագահող Նօրքի Արքեպիսկոպոսին յետին պարզ, բարձրագոյնով, որ այս մեծ ժողովը, Աստուծոյ օրհնութեամբ արդիւնատուր կերպով յառաջ վարէ օրակարգի հարցերը, սիրոյ և խաղաղութեան մթնոլորտի մէջ:

Շնորհաւորութիւններէ և օրակարգը անփոփոխ ընդունելէ յետոյ, ժողովը բաժնուելով չորս ենթաբաժանումներու, անցեր է իր զբաղումներուն:

Երկու սրբազանները արձանագրուել են առաջին բաժինին մէջ: Ներկայ եղեր են բոլոր նիստերուն: Այցելած են նաև միւս բաժինները: Այս բաժինները իրենց աշխատանքները աւարտելէ յետոյ, արդիւնքը գրաւորապէս ներկայացուցեր են ժողովին: Ժողովը, երկու օր տևող (ճաշէն առաջ և յետոյ) իր չորս նիստերուն մէջ, թիւ ու դէմ կ'արձիքներու փոխանակութենէ յետոյ, ինչ-ինչ թեթեւ բարեփոխութիւններով ընդունել է ենթաբաժանումներու միացեալ տեղեկագիրը կամ գեկոյցը:

Մեծ ժողովը, Օգոստ. 3-18 աշխատելէ յետոյ, փակուել է ընդհանուր գումարնակու-

թեամբ: Յանձնարարուել է բոլոր պատգամաւորներուն, որ իւրաքանչիւր իրենց տեղերու մէջ աշխատին համաքրիստոնէական համաշխարհային կրօնական այս շարժումը միշտ վառ պահել և կենդանի խօսքով հակադէպ հակաքրիստոնէական շարժումներուն, աշխատել աշխարհի խաղաղութեան համար, Աւետարանի քարոզութեամբ, որ ի՛նչ ալ ինչ է, բայց ի՛թէ համադրածակցութիւն բոլոր եկեղեցիներու. այլ խօսքով՝ պահպանել եկեղեցիներու մէջ սիրոյ և միութեան կապը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԻ ՄՏԱԾՄԱՆ ՑՈՒՂՈՐ

ԼՈՒՍԱՒՈՐ ԽՕՍԻՔ

Լամբի մը բոցը միշտցին մեզ կէս մը միայն կը գրաւէ, ու մեք կ'ըմանք, մեր ձեռներէն միայն մեկովը գոցել անոր ամբողջ լոյսը. բայց այս պզտիկ լոյսը ինքնին կը ծաւալի յարկաբաժինի մը ամբողջ տարածութեան մէջ եւ որոշակի ճեսանելի կ'ընէ բոլոր առարկաներն ու անձները, գոր աւել կ'արտաճակէ: Միեւնոյն է պարագան՝ Աւետարանի կարգ մը բառերուն համար. այդ բառերը, քեզ ծածկուած են պատմութեան մը մանր մասերուն կամ պարբերութեան մը պարոյրին մէջ, բայց կը նմանին պզտիկ բոցերուն որոնք, երբ դուրս գան զիրենց խաւփանող բաներէն, իրենց լոյսով կը լեցնեն ամբողջ պարունակ մը, որ մուր եւ միջեւ անոնց երեւումը . . .

Նոյնպէս, Աւետարանի խօսքներէն մեք մին, երբ կ'աւ մտածուի, կը օտնի քաղ առաջ, եւ կարծես անգիմաղդելի զառիթափի մը փայլէն, քրիստոնէական կեանքի մեկ ծայրէն միւսը. այսպիսիներէն է անճուճ Յիսուսի Քրիստոսի սա խօսքը. «Եթէ օայցեք միայն ուղղոյն բարեկամաց ձերոց, զի՞նչ աւելի առնե՞ք» (ՄՏք. Ե. 47):

Ա. Վ.

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՑ ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Սեպտեմբեր ամսուան ընթացքին, Ս. Աթոռայ Յնօր, Լն ժողովը տաւ, իսկ ԿՐՈՒ. Պետարայն Անեանը վեց անգամ յնոտ ունեցաւ:

● ԴՆ. 1 Սեպտ. — Ստացուեցաւ Եկեղեցական Բարեկարգութեան Հայրապետական Կոնգրէսի Զիկուցում:

● ԵՆ. 2 Սեպտ. — Զեռնարկուեցաւ Կոնգրէսի և Զիկուցման համար տպագրական կարգադրութեանց:

● ԵՐ. 4 Սեպտ. — Տ. Վրթանէս և Տ. Զգոն Վարդապետք այս իրիկուրէն կանխեցին Յոպպէ, ի պատրաստութեան վաղաքէն հինծօրէնէքի հանդէսին:

● ԿԻՐ. 5 Սեպտ. — Ս. Պատրիարքը առաւ տուն կնոսի մեկնեցաւ Յոպպէ, ընկերակցութեամբ Տնօրէն Ժողովը անդամներէն Տ. Տիրան, Տ. Սիրոն և Տ. Սերովրէ, և Յոպպէի նախորդ տեսուչներէն Տ. Գէորգ և Տ. Ներսէս վարդապետաց: Ժամանեց նախքան Ս. Պատրարքը, որուն միջոցին քարոզեց օրուան հանդիսութեան առթիւ, ի ներկայութեան խառն ժողովուրդի: Ս. Պատրարքն յետոյ, ընկնող էրցօ համայնից հետքեր երգող կողմուեցաւ թափով, և վառատան սրահին մէջ կարճ դադարէ մը վերջ, ամբողջ ժողովուրդը արք և կանայք, մեծք և փոքրեր, հետեակ, համախառն, պիտաւորութեամբ Ս. Պատրարքը Հօր և ինը վարդապետաց, կէս ժամ քնայցձով, ամբողջ Յոպպէական ժողովուրդին հետաքցբիք նայուածքին առջիկէն, հասաւ հին գերեզմանատան վարը, որ արգէն քանի ընչարթներէ ի վեր զրուած էին ամբողջ շէնքին հիմերը: Հոն, պատշաճ Ս. Գրիգոր ընկերացումներէ, շարահաններէ եւ արթներէ վերջ, Ս. Պատրարքը՝ կարգաւ տալէ վերջ՝ թաղել տուաւ յիշատակարան մարգարէի սրահին մը մէջ: ապա շաղախեց անհիւնաքան մեծ վերել և օրհնուեցաւ շէնքին չորս կողմերը, մատաղի զենուամին միջոցին Ս. Պատրիարքը Հայր անուանալուցից դպրոցը՝ ՎՍ. Գլխադրի վարժարան Ս. Աթոռայ: Զար լուսնէր ոգևորութիւնը, զոր համարէն ժողովուրդը կ'արթայայտէր մեծ եռանդով: Ըստ նախաւաղեալ ծրարքի. շէնքին համար վանքը արամարդած է 4300 Պաղ. Ոսկի: պիտի աւարտի ի վերջ գալ Յուշիարի:

Կէս օրէ վերջ, Յոպպէի Տնօրէն Տ. Հայկազուն վարդապետի կարգադրութեամբ թշափողանի շուրջ խմբում մը տեղի ունեցաւ քաղաքին ձեռնուղակէն գերմանական պանդորիին մէջ: Երեկայ էին հոգեշնոր վարդապետներ և քառասունի չափ բարեկից ազգայիններ: Ուրախ տրամադրութեան մէջ խօսեցաւ Ս. Պատրարքը Հայրը, խօսելով ազգային կրթութեան մեծ պէտքերն և վանքի կողմէ այդ տեսակէտով ցու-

ցուած փոյթին մասին. երկու ազգայիններ Պ. Պ. Յայախան եւ Մանէկեան շնորհակալութեան խօսք ուղղեցին ի դէմս Ս. Աթոռայ Ս. Պատրարքին, և արիւղ ցոյց տուին յանձնառութեան նորաշինուելիք վարժարանին ներքին կանուակարասին ժողովուրդին հանդառակութեամբ հոգալու: Օրհնութեամբ փակուեցաւ այս խմբումն ալ, և Ս. Պատրարքը և վարդապետներ մեկնեցան Երուսաղէմ:

● ԲՆ. 6 Սեպտ. — Երեք իրաւակից մեծ միարանութիւններ, Մենք, Յոյնք և Հատինք համաձայնած ըլլալով Ս. Գերեզմանին վրայ տարեկան հանդիսաւոր մէյմէյ յաւելուածական պատարագի մասին, այսօր, Երուսաղէմ Ս. Աստուածածնին աւանդական յիշատակին առթիւ տեղի ունեցաւ մեր եպիսկոպոսական պատարագը, մեծարք Տ. Միքայիլ Արքեպիսկոպոսի Ներկայ էր ժողովուրդի մեծ բաղմունքին: Ս. Պատրարքը քարոզեց Աստուածածնի հետքերէն վրայէն խալի համարն վրայ՝ դադարաբախ շուրջ, մայրական գորովի և անհամատ քաջութեան բարոյական դասեր հանելով Ս. Կոյնին՝ Պատաւաստելի, Ուշաթափման վայրի, խալուած Յիւսուրը հեռուէ տեսնելու և Ս. Գերեզմանի Արքեպիսկոպոսի աւանդական զրուածներէն:

● ԵՆ. 9 Սեպտ. — Հոս մնացած աշակերտներ, ուսուցիչ վարդապետներու և փոխ տեսուչ Տ. Արթուր Արքեպիսկոպոսի հետ Պարոնտէր անցուցին օրերին:

● ՈւՐ. 10 Սեպտ. — Ս. Պատրարքը Հօր այցելեցին Զուլեյքերայի հայախօտ երկու օրերու, որոնք մին՝ պաշտօններէն Հաղիբի կոյրերուն ապաստարանէն: Սրբազան Պատրարքը տեղիկութիւններ ուղեց նոյն հաստատութեան մասին, և օրհնութեամբ խրախուսեց քրիստոնէական բարեգործութեան նախնական այս աշակերտականները:

● ԿԻՐ. 12 Սեպտ. — Գիւտ Գոտառայ տօնին առթիւ Ս. Պատարքը մատուցուեցաւ ի Գեթիսեմանի. Տ. Կիրեղ Վրդ. քարոզեց Ս. Կուսին մայրական առաքելութեանց մասին:

● ԲՆ. 13 Սեպտ. — Տ. Տիրան և Տ. Տիրայր Վարդապետներ կալուածական գործով Յոպպէ գացին և զարման:

● ԴՆ. 14 Սեպտ. — Ս. Պատրարքը Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Սերովրէ և Տ. Հայրիկ վարդապետաց, առաւտուն մեկնեցաւ Տիրեան, այցելելու աշակերտութեան միւս կէտին, որ երկու շաբաթ առաւ զացած էին Գալիլիա: Ճիշդ կէս օրին հասաւ Տիրեանէն ծովին ափը, իրիկուսնաղէմին այցելեց քիչ մը անդին, ծովկորէ Եռքալիփիւններու մեծ անտառը ուր իրենց տեսչին Տ. Եղիշէ Վարդապետի հետ դէմ նոր հասած և օրհնած կաղամած էին սարկապոններէն վեցը և տասը աշակերտներ: Երբ Ս. Պատրարքը և ընկերացող վարդապետներ ժամանելին իրենց մօտ, ամենքը նուիրակուն ծովակին առէլ շարուած՝ երգեցին Շնորհաւոյ ՎՄաքարապէս օրհնակի, առաւելոցն Քրիստոսի, որք ի ծովէն

Տիրբերական ի յերկնայինսն կոչեցանք: Եւ Ազգաճառաճ սրտիւ խոսեցաւ անոնց և յարգորեց զիրենց յիշել ձկնորսի նաւակներուն և առկառններուն այդ պարզուկ ուրբտին մէջ փառաւորաւս՝ և ողորկութիւնս մեծ դասը և համագրաւաւ յաւիտեան խորհուրդով: Մտաւկայ զերմանական սիւնանին մէջ գիշերելու վերջ, յաշորդ օրն ամբողջ Սրբազան Հայրը անցուց անտառին մէջ, աչակերտներու հետ, և իրիկունսն զմեծ դարձաւ երեսաւագէմ — Տ. Տիրան Վրդ. մեկնեցաւ Տիրբերիս:

● Եր. 16 Սեպտ. — Ս. Պատրիարք Հայրը, Տ. Սերմաթի վարդապետի հետ այցելեց Զինասրահայի հիւպատոսարանը, Նախագահ մեծանուն Մազարաթի մահուան առթիւ ցաւակցութեան համար:

● Եր. 18 Սեպտ. — Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ Տ. Կիրիզ և Տ. Սերմաթի վարդապետը այցելեցին երեսաւագէմի կառավարիչին, իրաւական խնդրոյ մը առթիւ:

● Կիր. 19 Սեպտ. — Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն: Քարոզեց Տ. Պատկ վարդապետ. բնարանն էր շէն՝ ոգ ասն զինէն մարդիկն թէ իցեմ եւս. բացատրեց թէ այդ հարցումին պատասխանին չէ անշուշտ օր պէտք անէր թիտուս. իր նպատակն էր զգացնել թէ լաւ է որ հողհար զործիքը երբեմն քանի մանէ հանրային խղճմանքին մէջ, քննելու համար իրեն տրամադրուած հոգեկան ընդունակութիւնները, ըստ այնմ ընթացք ան թափ տալու համար իր գործին:

● Կշ. 21 Սեպտ. — Ս. Կուսին Եմեղեան տօնին առթիւ զերաշխիւնաւ մուտք կատարուեցաւ և Ս. Պատարազ մատուցուեցաւ ի Գիթեմանի: Արմատը Դպրեմանուց նահատակ միաբաններէն Տ. Պարգեւ, Տ. Եւսաբը, Տ. Պատկ վարդապետներու և իրենց օժակից Տ. Եանէ Արքեպիսկոպոսի սարկաւազ ձեռնադրութեան 35ամեակը լինելով այսօր, Ս. Պատրիարք Հայրը ինչ խօսեցաւ անոնց հողհար ծննդեան այս տարեդարձին առթիւ, ողբկոչելով անոնց և Արմատի զաւրց իշխատակնքը. ապա կատարուեցաւ հոգեհաշիւստ իսկ սեղանատան մէջ, ցերեկին, պահուց հոգեհաշ տուեցաւ միաբանութեան: Արմատի զարման Տ. Եղիշ վրդ., սարկաւազները և ժառանգաւորները:

● Ուր. 24 Սեպտ. — Ս. Պատրիարք Հայրը Տ. Սերմաթի վարդապետի հետ Յուզպէ գնաց, ի տես զպրօքին շինութեան գործին:

● Եր. 25 Սեպտ. — Երեկոյին, իաշլիբրացի տօնին ինխերկանքէն վերջ, Ս. Խաչապետի

մատուցը Ս. Գլխադրի սեղանէն աւագ խորանը փոխադրուեցաւ հանդիսարար թափօրով: — Գիշերը հսկում կատարուեցաւ:

● Կիր. 26 Սեպտ. — Խաշլիբրացի տօնին առթիւ Ս. Պատրիարք Հայրը Պատարագեց. քարոզեց ՎՐԸ օշ բառնայց զխաշ իւր և եկեղեցի զկին իմ ոչ կարէ իմ աշակերտ լինել ընտանին վրայ: Խաշը ներկայացուց իրեկ տաժանեկի՝ բայց հասկցուած եւ ոխուած պարտականութիւնը, զոր մարդ պէտք է բարձր բունէ միշտ, այսինքն է՝ ընկճուի անոր ներքեւ:

Երեկոյին, Մայր Տահարին մէջ կատարուեցաւ Խաշլիբրացի անդատանը մեծաշուք հանդիսաւորութեան: Սարկաւազները և զպրեմները իրենց ուսուցչին Տ. Պատկ վարդապետի առաջնորդութեամբ զմայելի կերպով երգեցին Անյար երեւումնը: — Առաւօտեան մեծանաղէս պաշտամունքով վերջ ի հանդիստ հոգեւոյ Ս. Աթոռաւ մշտնիշխական բարերար Գրիգոր և Կարապետ Միգրանեան եղբայր, երեկոյին ևս, ընդհ. սեւ զանաւան մէջ հոգեհաշի մատակցեցաւ բոլոր Միաբանութիւնը և աշակերտութիւնը, ի միասին Ս. Պատրիարք Հայրը օրհնեց անոնց յիշատակը և աշակերտը եղանակեցին Բարերարաց երգը:

● Իշ. 27 Սեպտ. — Խաշլիբրացի Մեռելոցի առթիւ Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրքիկի. իմաստայից քարոզ մը խօսեցաւ Տ. Սիրան վրդ. փողովողին ճիւղին է օր մահուան իւրոյ լաւ զօր թնդեան իւրօք: այս քարոզը պիտի երեկ Սիւնի յաշորդ թիւի մը մէջ:

● Կշ. 28 Սեպտ. — Տաւը վարդապետներ Յուզպէ գնացին այսօր, ի տես զպրօքին շինութեան:

● Դշ. 29 Սեպտ. — Ս. Պատրիարքը Տ. Եղիշէ, Տ. Յուսիկ և Տ. Պատկ վարդապետներու հետ Գաղաթի փարքիկ հօտին այցելութեան գնաց այսօր: Պ. Յակոբ Արքեան օղիւն խնայել էր իր տան մէջ հիւրընկալելու և մեծաբնու համար Սրբազանը իրեն այցելութեան եկան տեղաւոր թուրք հասարակութիւններէն և կառավարիչն ներկայացուցին ինքն ինքն, Ս. այցելեց պատմական հնութիւնները, միօրնարական հիւանդանոցը, ուր վեց հայ շրջանի կան: Այս հիւանդանոցին թշկուպարը կէսօրէն վերջ պատուով թէյասեղան տուաւ:

● Եշ. 30 Սեպտ. — Ս. Պատրիարք Հայրը եւ իր հետնորդները վերադարձան Գաղաթին: — Դպրոցական վարդապետներ և աշակերտներ Պատն Տէրի մարմարաւորի վերջին օրերին անցուցին այսօր: